

GÂND ROMÂNESC

No. 4

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL III

APRILIE

1935

GÂND ROMÂNESC

STAT NAȚIONAL ȘI REVIZIONISM SUB REGIMUL SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR*)

În agitata evoluție a vieții politice a Europei, *Statul național* apare drept un *moment istoric*, ca rezultat al unei îndelungate lupte între principii, odinioară călăuzitoare în istoria politică a Continentului, din care a triumfat un nou principiu, acela al *naționalităților*. Astfel, ceea ce începe a părea contemporanilor ca ceva firesc și logic, ceea ce pătrunde tot mai adânc în *conștiința juridică* a națiunilor civilizate — acest factor ce legitimizează principiile și instituțiile dreptului ginților, — *Statul național*, este consecința atâtor adânci transformări, a unor prefaceri revoluționare în domeniul gândirii politice. Dorit de națiunile subjugate ale sec. XIX-lea, afișat ca un ideal în lumea revendicărilor naționale, noua fizionomie juridică de Stat și-a găsit consacrară prin tratatele de pace din 1919/20, care oricât de importante clauze ar conține ele, — referitoare la reorganizarea comunității Statelor sau reglementarea diferitelor materii ce interesează viața internațională, — rămân mai presus de orice, *tratate naționalitare*. (R. Iohannet).

Procedând astfel, autorii tratatelor ultime de pace, — Conferința Păcii de la Paris și mai apoi Conferința Ambasadorilor, — au înțeles să edifice noua ordine internațională pe respectarea și satisfacerea *legitimelor revindecări naționale*, formulă repetat invocată de Președintele Wilson, unul dintre principalii făuritori ai tratatelor, care se făcea, prin acest fapt, ecoul dorințelor națiunilor opresate. Președintele Statelor-Unite într'adevăr accentuase — printre atâtea manifestări ale sale — în celebrul mesaj din 11 Februarie 1918, că: „... *Toate aspirațiile naționale bine definite*, vor trebui să primească satisfacția cea mai complectă care le-ar putea fi acordată, fără a introduce sau a perpetua vechile elemente de desordine sau de antagonism, susceptibile cu timpul, de a rupe pacea Europei și în consecință, a lumii întregi”. (Punctul IV). Formulă ce coincidea

*) Idei sistematizate din conferința rostită la Universitatea din Cluj în cadrul „Societății Studenților în Litere și Filosofie”, în ziua de 23 Martie 1935.

de altfel cu concepția inițială a Puterilor Aliate, care în plină desfășurare a ostilităților, încă la 30 Decembrie 1916, printr'o Notă adresată Puterilor Centrale, afirmău că: „... nu există pace posibilă atât timp cât nu va fi asigurată repararea drepturilor și libertăților încălcate, recunoașterea *principiului naționalităților* și libera existență a Statelor Mici”; ca și cu scopurile lor de războiu, public arătate — ceea ce constituia o inovație în diplomația Europei, o revoluționare a practicei trecutului, în materia purtării războiului, — prin Nota lor (a Puterilor Aliate) din 12 Ianuarie 1917, către Președintele Wilson, care invocând art. 3 din convenția dela Haga, pentru reglementarea pacifică a diferendelor internaționale, intervenise pe lângă Aliați, spre a-i comunica obiectivele ce ei urmăresc, prin purtarea ostilităților. Ori acea Notă, din 12 Ianuarie 1917, preciza că Puterile Aliate urmăresc: „... reorganizarea Europei, garantată printr'un regim stabil și fondat atât pe *respectul naționalităților* și pe dreptul la deplina securitate și la libertatea de dezvoltare economică, pe care o posedă toate popoarele, mici și mari, cât și pe convențiuni teritoriale și reglementări internaționale, proprii de a garanta frontierele terestre și maritime, contra atacurilor nejustificate”.

Astfel de *declarații* — și altele asemănătoare, seria lor fiind numeroasă — deși de caracter *unilateral*, nu constituiau mai puțin totuși o *obligație juridică* pentru Puterile beligerante care pretindeau continuu că luptă pentru triumful *ideii de drept*, adică o obligație cu scadență la încheierea păcii. Cu toate că aceste declarații au fost și criticate, în sensul că ele ar fi lăsat tuturor națiunilor sau fracțiunilor naționale „speranțe nelimitate” (J. F. Duparc) sau că ele ar fi produs „... o exaltare a teoriei naționalitare, care nu a lipsit de a o compromite definitiv” (Romeo Vidrasco), nu este mai puțin adevărat, că ele emanând dela guvernele marilor democrații occidentale, latine sau anglo-saxone, indicau că voința colectivă a acestor democrații era aceea ca pacea viitoare să fie edificată pe această normă de drept public, că idee călăuzitoare, care este principiul naționalităților, principiu ce comandă în definitiv, ca „... indivizii cari recunosc între dânșii asemănări suficient de puternice, să fie admiși să constituie pe un teritoriu unic, o comunitate politică și independentă”. (Th. Ruysen).

* * *

În momentul deschiderii Conferinței de Pace (solemn inaugurată la 18 Ianuarie 1919), ceea ce era astfel câștigat, era ideea că substanțiale remanieri teritoriale vor urma, că deci noua Comunitate internațională va fi edificată pe aplicațiunea principiului naționalități-

lor. Doctrina dreptului public, publiciști, diplomați sau bărbați de Stat, în mare număr, înclinau a admite sau pretindeau formal, că *noua concepție a păcii* — cea veche având tot mai puțini partizani, unii hotărâți totuși, de ex. Prof. A. Pillet sau însuși Georges Clémenceau, în anumite materii — va trebui să concretizeze *dreptul naționalităților* cu eliminarea învechitelor sau perimatelor concepții, odinioară călăuzitoare în opera tratatelor de pace, ca principiul echilibrului puterilor — care la o anumită epocă degenerase într'un adevărat „sistem coîmpărțitor”, — sau a legitimității dinastice, principiu decăzut din majestatea-i de odinioară, de când se încetase a se mai admite că suveranul încarnează Statul, susținându-se că el este numai primul reprezentant al Statului său, — sau a frontierelor naturale, sau acela al *egalității de densitate a populațiilor*. Discuția se ducea însă, în jurul chestiunii de a se ști, dacă aplicațiunea principiului naționalităților se va face sub aspectul său *absolut* sau sub acela de *relativitate*; apoi dacă sub nuanța-i *electivă*, care pune centrul de greutate pe voința colectivă a populațiilor ce vor trece de sub o suveranitate sub alta, sau sub nuanța-i *racialo-lingvistică*, care accentuiază pe conceptul de *rassă*.

S'a spus, că inițial Președintele Wilson a conceput o nouă ordine internațională, cu aplicarea — în domeniul teritorial — a principiului naționalităților „în toată rigoarea lui ideologică, în delimitarea Statelor neținându-se socoteală, decât de acest principiu”. (Romeo Vidrasco). Deși se știe deopotrivă, că mânat de dorința construirii unei *păci durabile*, căreia să se subordoneze orice alte considerațiuni, — s'a remarcat că ideea cardinală a doctrinei wilsoniene este „... limitarea suveranității Statului prin dreptul superior al umanității” (A. Mandelstam) — Președintele Statelor-Unite a considerat îndelungat timp, ca o necesitate a păcii și a echilibrului european, conservarea Monarhiei Austro-Ungare, tipic exemplu de negațiune a dreptului naționalităților. Idee la care a renunțat definitiv, când s'a evidențiat impetuoasa dorință a populațiilor de a se integra Statelor lor naționale, manifestată prin exprimarea voinței colective, în diferitele Adunări Naționale.

Ceeace de fapt au realizat tratatele de pace din 1919/20, revoluționând teoria clasică a formațiunii Statelor, a fost o aplicațiune a principiului naționalităților sub aspectul său *relativ*, sub acel aspect adică, care ține seamă de complexul de împrejurări sau evenimente, istoric, geografic, economic, etc., care au amestecat populațiile, în decursul timpurilor, remaniind teritoriile cu luarea în considerare și a acestor factori. A fost apoi o aplicațiune a teoriei naționalităților,

— a acestei teorii ale cărei baze istorice trebuiesc căutate cu mult în urmă, — în declinul ideilor de supremație spirituală și temporală, adică în Reformă și în tratatele Westfalice, care constituiesc și punctul de plecare al dreptului internațional modern" (Von Holtzendorff), — sub nuanța-i *electivă*, ca fiind mai fondată juridicește. Ceeace înseamnă, că pornindu-se dela ideea că cesiunea unui teritoriu fiind de fapt cesiunea suveranității teritoriale, are drept obiect mai mult populațiile ce trăiesc pe acel teritoriu, decât teritoriul pe care-l locuiesc, tratatele de pace au ținut seamă de *voința colectivă*, factor ce legitimează în definitiv remanierele teritoriale. Deaceea ele au prescripționat *plebiscitul* la o zi fixă, în cazul când voința aceasta a populațiilor era neclară, îndoelnică (exemple în tratatele dela Versailles, Saint-Germain, Sévres), sau au desprins această voință obștească, când ea era clară, neîndoelnică, din acele multiple manifestări care alcătuiesc *plebiscitul de toate zilele* (Henri Hauser), superior ca valoare juridică aceleia fixat la o zi determinată, din cauza gravelor inconveniente ale practicei plebiscitare. (Astfel, în cazul Tratatului dela Trianon, tratatul ce desmembrea vechea Ungarie, dar pe dreptate denumit „tratatul eliberator de naționalități" (N. Iorga).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Astfel s'a ajuns la triumful Statului național, prin descătușarea naționalităților, a „acestor forme morale ale umanității" (N. Iorga) oridecâte ori aceasta a fost cu puțință, fără a se amenința durabilitatea unei păci care atunci se construia, și căutându-se a se infirma credința care a stăpânit și pe unii cercetători serioși, că „... teoria naționalităților constituie o amenințare perpetuă pentru pacea Europei și pentru progresul civilizației" (Pierre de Roquette-Buisson) opinie emisă în a. 1895; sau că „... teoria naționalistă este susceptibilă de a conduce la război" (Louis Le Fur; părere formulată în a. 1922). Statele naționale, nou create prin dispozițiile tratatelor de pace, sau întregite teritorialicește, prin recunoașterea „... unui drept de revendicare a Statului național de a atrage la sine părți din corpul națiunii, aflătoare sub stăpâniri streine, și a unui drept de ratașare a acestora, la Statul național liber" (Paul Fauchille), trebuiau într'adevăr, în gândirea autorilor tratatelor, să infirme aceste critice formulate față de teoria naționalităților.

Deaceea s'a vorbit la Conferința Păcii de *superioritatea Statului național*, care personificând juridicește *națiunea satisfăcută*, în legitimele ei revendicări, va fi un gardian și un promovator al *păcii națiunilor*, stare normală a Comunității internaționale, la menținerea

și consolidarea căreia el va fi interesat, ca fiind singura compatibilă cu atingerea misiunii și idealurilor sale. Și să remarcăm, că această așteptare a fost evidențiată prin integrarea Statului național în *dreptul la pacea generală* (R. Redslob), teorie impresionantă și renovatoare, ce se degajează din totalitatea angajamentelor internaționale postbelice; această integrare manifestându-se prin politica sincer pacifică pe care o duc, dela incheierea păcii, Statele nou create sau întregite teritorialicește, adică Statele naționale, prin excelență. Dar această superioritate a Statului național se evidențiază și prin fizionomia sa juridică, internă. Triumfând într'un moment, care concide cu un început de organizare juridică a Comunității Internaționale, ceea ce implică recunoașterea numai a unei suveranități *relative*, restrânsă și limitată în unele dintre clasicele ei prerogative, deci fără abuzurile suveranității *integrale*, — suveranitatea fiind concepută sub regimul Societății Națiunilor ca „o putere a Statului de a se mișca liber, în limitele fixate de dreptul internațional” (Joseph Barthélemy), — Statul național înțelege să respecte *ființa umană*, independent de deosebiri eventuale de rasă, de limbă sau de religie; făcând astfel să se demonstreze acea remarcă a Președintelui Masaryk, că „... ideea de umanitate apare, în vremea noastră, ca ideea naționalității. Incepe să se înțeleagă, în ultimul timp, că ideea de umanitate nu este potrivnică ideii de naționalitate, ci tocmai naționalitatea, ca și individul, pare a fi și poate fi umană, umanitară”. De aci, asumarea acelor obligațiuni de protecțiune a *individului* minoritar, — nu a *colectivităților* minoritare, spre a nu se ridica unul contra altuia, două principii deopotrivă respectabile, *acel al naționalităților*, și *acel de protecțiune*, — pe care tratatele de pace le-au prescris diferitelor State naționale, prin recunoașterea *dreptului omului*, sub întreitul său aspect juridic, *dreptul la viață*, *dreptul la egalitate*, *dreptul la legalitate* (A. Mandelstam).

Să remarcăm într'adevăr, că din epoca creațiunii lor, din epoca elaborării tratatelor de pace adică, Statele naționale nu s'au opus noului regim de protecțiune a minorităților, ca principiu, el constituind o prelungire juridică a principiului naționalităților. Dar ele au protestat totdeauna, încă la Conferința Păcii (un I. I. C. Brătianu, Paderewski, etc.) contra caracterului de *excepțiune* a tratatelor minorităților, ca unele ce au fost impuse, prin încălcarea *dreptului de egalitate*, numai unor State din Comunitatea Internațională, deși toate Statele au minorități. Și, ca urmare, chiar recenta denunțare unilaterală a tratatului minorităților (din 28 Iunie 1919) de către Polonia, în a XV-a Adunare a Societății Națiunilor, a fost ulterior interpretată, nu ca o încercare de diminuare a statutului juridic al mi-

norităților, ci ca „... o tendință de a transforma într'o obligație constituțională un angajament internațional care stipulase odinioară un nefiresc control, prin Societatea Națiunilor”. (N. Politis). Ceeace înseamnă, și de această dată, nu un protest contra *dreptului omului*, inerent ființei umane, și recunoscut, dincolo de litera angajamentelor internaționale, și prin Constituțiile naționale, ci o reacțiune contra unui sistem imperfect, caracterizat printr'o gravă și dăunătoare lacună, aceea a lipsei de *generalizare* a obligațiilor ce el prescrie.

* * *

Dacă astfel, Statul național apare ca o formă etatistă mai compatibilă cu idealurile noului Comunități Internaționale, și mai conformă cu ideea de salvagardare a drepturilor ființei umane, aceasta tocmai pentru că cea mai mare parte din populația sa este o *națiune satisfăcută*, este explicabil pentru ce în momentul încheierii noului ordin internațional, autorii Pactului Societății Națiunilor și ai tratatelor de pace, au considerat ca de un capital interes, *garantarea* acestui Stat național contra primejdiiilor ce ar amenința structura sa teritorială, sau fizionomia sa politică. Într'adevăr, în primul rând pentru garantarea Statului național, în speță a Statelor nou create sau întregite teritorialicește, și ca o contra-parte a obligației impusă lor de a asuma angajamentul de protecțiune a minorităților, — aceasta rezultă în mod expres și din Scrisoarea lui Clémenceau către Paderewski, din 24 Iunie 1919, de trimitere a tratatului minorităților — s'a înscris în Pact, celebrul articol X. Redactat în termeni ca aceștia: „Membrii Societății se angajează de a respecta și a menține contra oricărei *agresiuni exterioare*, integritatea teritorială și independența politică prezentă a tuturor Membrilor Societății. În caz de agresiune, de amenințare sau de primejdie de agresiune, Consiliul avizează la mijloacele de a asigura executarea acestei obligațiuni”, articolul X — text fundamental în economia juridică a Pactului, — vine să armonizeze conceptul de garanție a statutului teritorial și politic în vigoare, cu ideea de pace durabilă, idee atât de scumpă Președintelui Wilson, ideologul Societății Națiunilor, care înțelegea ca prin tratatele de pace să se lichideze orice contestație de natură teritorială, — tocmai spre a se promova ideea de pace — iar Societatea Națiunilor să fie o „... Asociațiune generală a națiunilor, instituită prin convențiuni speciale, în scopul de a asigura *garanția mutuală a independenței și a integrității teritoriale* a Statelor Mari și Mici” (punctul XIV al Mesagiului din 8 Ianuarie 1918).

Intr'adevăr, articolul X vizează un îndoit obiectiv: garantând noua ordine teritorială și politică a Comunității Internaționale — care prin Pactul Societății Națiunilor tinde a ieși din anterioara-i stare de anarhie și a se organiza juridicește, — acest text urmărește să elimine războiul de agresiune, cel mai primejdios și nelegitim dintre războaie, consolidând astfel pacea, în familia Statelor.

Căci, dacă se ajunge a se realiza garanția prescrisă, ca o *obligațiune juridică* a Membrilor Societății Națiunilor „... se subminează bazele însăși ale războiului, a cărui principal scop este cucerirea unui teritoriu strein, sau dominația învingătorului asupra învinsului” și, ca urmare „... se ușurează considerabil colaborarea pacifică a popoarelor, împrăștiindu-se neîncrederile reciproce, provocate de teama unei agresiuni”. (Dr. M. Gonsiorowski).

Atât sunt de îndreptățite aceste constatări, încât aproape toate proiectele de pace perpetuă, mai apropiate sau mai îndepărtate în timp, pornesc dela ideea respectării frontierelor, fie — după cazuri — prin conservarea permanentă a statu-quo-ului, fie prin modificarea în prealabil, a acestui statu-quo.

Nu este mai puțin adevărat, că stipulațiile art. X din Pact, au fost și mult criticate. „Unii oameni politici i-au regretat întinderea și generalitatea, sau din contra, i-au deplâns insuficiența garanției pe care o formulează, iar unii juriști i-au reproșat defectul de precizie; deși adversari și partizani recunosc în general, locul preponderent pe care acest articol și l-a dobândit în Pact”. (Olof Hoijer).

Să amintim astfel, că în epoca elaborării sale, Senatul Statelor-Unite și parte din opinia publică americană au găsit angajamentul prescris de articolul X atât de exorbitant, încât alături de alte cauze, el a determinat abținerea Statelor-Unite dela Societatea Națiunilor. Și să adăugăm, această atitudine care justifică opoziția față de prescripțiile art. X, a Secretarului de Stat Lansing, a fost de fapt preludiul acelei acțiuni, ani de zile accentuată, de „splendid isolation”, prin invocarea Doctrinei lui Monroe și a Mesagiului de Adio a lui Washington.

Să amintim apoi, că nu mult mai târziu, în prima Adunare a Societății Națiunilor (a. 1920) Canada, Putere „cu interese limitate” angaja lupta pentru eliminarea din Pact a articolului X, care ar prescrie o prea grea răspundere, pentru Membri; text care ar constitui prin angajamentul ce stipulează, un grav obstacol de aderare a Statelor, la Societatea Națiunilor.

Dar fazele acțiunii, în materie, a delegației canadiene, ca și faptul că în cele din urmă amendamentul propus nu a putut să aibă re-

zultatul scontat, au dovedit atașamentul majorității Membrilor pentru un text care vine să le garanteze. „... liniștea și securitatea fără care ei nu ar putea nici să trăiască nici să lucreze, spre bună-starea lor morală și materială”. (O. Hoijer). Ceea ce este însă cu deosebire interesant, este că din această aprigă dispută în jurul valabilității și oportunității articolului X, a rezultat o interpretare oarecum oficială a acestui text, aceea a Comisiunii amendamentelor, prezidată de Lordul Balfour, căreia îi revenise misiunea — la propunerea Olandei, — de a studia și a raporta Adunării Soc. Naț. asupra amintitului amendament canadian. Ori, printre altele, acea interpretare precizează: „... Articolul X are drept obiect de a proclama principiul, că în viitor lumea civilizată nu va mai putea tolera acte de agresiune, ca un mijloc de a modifica statutul teritorial și independența politică a Statelor din lume. În acest scop, Membrii Societății au luat în primul rând angajamentul de a respecta integritatea teritorială și independența politică prezentă a tuturor Statelor Membri al Societății; în al doilea loc, ei s'au angajat să mențină această integritate și această independență contra oricărei agresiuni exterioare, care ar fi faptul, fie al unui Stat Membru, fie al unui Stat non-membru al Societății. Spre a asigura executarea acestei de a doua obligațiuni, Consiliul avizează la mijloace. El trebuie să o facă nu numai în caz de agresiune săvârșită, dar și în caz de primejdie sau de amenințare de agresiune.

El va îndeplini această misiune, adresând Membrilor recomandările cele mai apropiate speței, ținând seamă de articolele 11, 12, 13, 15, 16, 17 și 19 din Pact. A interzice însă războiul, ca mijloc de a modifica statutul teritorial nu înseamnă a afirma dreptatea statu-quo-ului pe care-l protejă, ci numai a se opune unei proceduri de revizuire, care, cu prețul a mari ruine, nu poate conduce decât la noi injustiții”.

În urmare, Adunarea a III-a a Societății Națiunilor (a. 1922) a votat o rezoluție — cu opunerea unui Membru (Persia) și cu treisprezece abțineri, — care stipulează: „Adunarea dorind să precizeze întinderea obligațiilor înscrise în articolul X din Pact, în ceea ce privește punctele ridicate de delegația Canadei, adoptă rezoluția următoare: Este conform spiritului art. 10, ca în cazul când Consiliul ar socoti că trebuie recomandat aplicarea de măsuri militare, ca urmare a unei agresiuni, el va avea de ținut seamă mai ales, *de situația geografică și de condițiile speciale ale fiecărui Stat*. Apartine puterilor constituționale ale fiecărui Membru de a judeca, în ceea ce privește obligația de a menține independența și integritatea teritoriului Membrilor, în ce măsură zisul Membru este ținut de a asigura executarea acestei obligațiuni, prin întrebuințarea forțelor sale militare.

Totuși, recomandarea dată de către Consiliu va fi considerată ca de cea mai înaltă importanță și va fi luată în considerare de către toți Membrii Societății, în dorința de a executa de bună credință angajamentele lor".

Oprindu-ne aci cu interpretarea oficială a textului art. X, vom constata că divergența de tendințe politice a unor Membri, caracterul esențial politic în funcționarea sa, a Societății Națiunilor, oarecare neprecizie a termenilor — să remarcăm că dacă obligația de *abținere* (de a respecta) a Membrilor este clar definită, obligația lor de *prestațiune* (a menține) este numai principial determinată — au deschis calea contradictoriilor interpretări, unele restrictive altele extensive, din care în cele din urmă a rezultat slăbirea eficacității textului nostru. Dar referindu-ne la gândirea autorilor Pactului, și scrutând lucrările preparatorii, vom conchide că în forma adoptată, textul art. X — care tace asupra oricărei posibilități de remaniere a frontierelor actuale, — a voit într'adevăr "... să protejeze odată pentru totdeauna *statu-quo* teritorial contra oricărei schimbări violente, oricare ar fi natura sa și oricare ar fi cauza sa". (O. Hoijer). Să protejeze adică Statul național, — în care s'a văzut la 1919, în epoca elaborării Pactului Soc. Naț. și tratatelor de pace, un factor de progres în viața internațională, și o garanție pentru noua ordine internațională, — contra oricărei schimbări, printr'un act de agresiune, în integritatea teritorială sau în independența sa politică, acestea fiind elemente esențiale a personalității sale juridice, în domeniul internațional.

Deaceea vom spune că, independent de eficacitatea sa practică, mult micșorată tocmai prin contradictoriile-i interpretări, articolul X va trebui să dăinuiască ca principiu de drept, atât timp cât Statul național a cărui pavază juridică el este, va rămâne în conștiința juridică obștească, cea mai superioară și mai evoluată dintre formele etatiste, pe care le-a experimentat umanitatea. Articolul X este deci menit, să dăinuiască sau să cadă, împreună cu Pactul însuși.

* * *

Și atunci, dacă în structura juridică a Pactului Soc. Naț. găsim un text care prescrie un angajament formal pentru Membri, *de garantare mutuală* a statutului teritorial și politic, consacrat prin tratatele de pace din 1919/20 și rezultat din consfințirea principiului naționalităților, ca sistem central de organizațiune etatistă, înseamnă a se ignora această realitate juridică și a se susține o erezie de drept, când se pretinde că sub regimul Societății Națiunilor ar exista posibilitatea legală a unui *revizionism teritorial*. Se știe într'adevăr, că în campa-

nia revizionistă, promovată în general de Statele învinse în războiul mondial, ca și de acele State ce se consideră nesatisfăcute prin dispozițiile tratatelor, sau sunt în căutarea de *zone de influență*, se susține că Pactul din 28 Iunie 1919 conține un mecanism juridic de revizuire și că aparține Societății Națiunilor acest drept exorbitant, de modificare a frontierelor existente. Or, cum în această campanie contra Statului național, Ungaria semnatară a Tratatului dela Trianon din 4 Iunie 1920, deține locul de frunte, mai ales în doctrina revizionistă maghiară se întâlnește această teză. Articolul XIX din Pact, se pretinde, oferă posibilitatea reajustării frontierelor, desigur fără asentimentul — care poate deci să lipsească — a Statului, contra căruia se îndreaptă pretenția de revizuire. Astfel, ar însemna, că un tratat de pace, deplin valabil juridicește, chiar când asentimentul învinsului nu a fost perfect liber (în virtutea adagiului „*coacta voluntas, sed tamen voluntas*“) ar putea fi modificat, în cele mai importante stipulațiuni ale sale, cum sunt clauzele teritoriale, fără *consimțământul* uneia dintre Părți, a acestui factor atât de important, din manifestarea căruia numai, tratatul respectiv este *creator de drepturi și obligațiuni*. Dar a admite ca fondată o asemeni interpretare — argument central de drept, în numeroasele publicații revizioniste — înseamnă încă, a se produce un inevitabil antagonism între art. XIX și textul art. X, care vine să *garanteze* prin colectivitatea co-societarilor, integritatea teritorială a fiecărui Stat-Membru, după cum înseamnă a atribui Societății Națiunilor o natură juridică pe care nu o are, și a-i conferi, ca urmare, atribuțiuni și puteri inexistente; pe care nu le-au conceput nici autorii Pactului, pe care nu le-a câștigat ea prin evoluția-i de un deceniu și jumătate, și pe care conștiința juridică obștească nu este nici de cum dispusă a i le recunoaște.

O simplă lectură însă a textului atât de frecvent invocat în doctrina revizionistă, coroborată cu o obiectivă interpretare în lumina marilor principii ale noului drept internațional, ne arată din contra, că art. XIX sprijină și complectează comandamentele art. X din Pact, că nu există deci revizionism teritorial posibil sub regimul Societății Națiunilor, *dincolo de asentimentul Părților interesate, care rămâne. piatra unghiulară a oricărei revizuirii de tratate.*

Intr'adevăr, art. XIX prescrie: „Adunarea poate, din timp în timp, să invite pe Membrii Societății să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite neaplicabile, ca și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii“. Evident că în intenția autorilor săi, acest text conceput ca o „supapă de siguranță“ a păcii, a fost înscris în Pact, ca un mijloc *indirect* de

garantare a păcii internaționale. Trebuind să înlesnească revizuirea pe cale pașnică a unui tratat, în acele cazuri excepționale, când el ar fi neaplicabil din motive independente de voința Părților care cu toată bună credința lor nu s'au putut îndepărta, sau a acelor situații internaționale ce ar fi amenințătoare pentru pacea lumii, articolul XIX departe de a aduce o cât de mică atingere principiului *sanctității tratatelor* (pacta sunt servanda), — principiu recomandat și prin Preambulul Pactului Societății Națiunilor — reprezintă, cu toate contradictoriile discuții asupra acestei probleme, o reglementare a faimoasei clauze „rebus sic stantibus”, fără recurgerea la întrebuintarea forței. Dar ar fi o gravă eroare a admite că această revizuire, — mai exact *examinare* a tratatelor neaplicabile — ar fi în căderea Societății Națiunilor să o facă, când litera textului o arată, și lucrările preparatorii o confirmă, că Adunarea nu poate decât recomanda, deci a sugera, Statelor interesate, această operație, să o recunoaștem câte odată utilă, a reexaminării unui angajament internațional, ajuns în astfel de împrejurări, încât dacă ele ar fi existat, ar fi făcut imposibilă încheierea lui.

Intr'adevăr, nu are Societatea Națiunilor nici *competența* nici *puterea*, ca din proprie inițiativă, să procedeze la revizuirea unui tratat, oricare ar fi el. O remarcă, printre alții și Prof. Charles Dupuis în termeni ca aceștia: „... Societatea Națiunilor nu are competența de a revizui tratatele. Ea nu ar putea-o face, decât dacă ar fi cecece s'a numit, un *Supra-Stat*, având autoritate și jurisdicție asupra Statelor, reduse față de ea, la o subordonare care le-ar pune în situația de mi-suveranitate. Dar autorii Pactului Societății Națiunilor s'au apărat întotdeauna de a fi voit să realizeze un *Supra-Stat*, edictând legi celorlalți Membri... A revizui tratate, care sunt legea consimțită a Părților, nu ar însemna altceva decât a distruge această lege, edictând una superioară, pe cale de autoritate... Ar însemna a interpreta art. XIX în mod greșit și chiar straniu, dacă l-am înțelege în acest sens, că Adunarea ar putea să revizuiască vreun tratat, contra voinței unei Puteri semnatare. Ar fi a pune art. 19 în contradicție cu gândirea autorilor Societății Națiunilor, cu textul Preambulului, cu principiul suveranității Statelor, și cu prescripțiile dreptului internațional, *recunoscut de acum înainte ca regulă de conduită efectivă a Guvernelor*“. Dar este ceva mai mult. Nu numai că nu este în competența Societății Națiunilor de a revizui un tratat, dar *invitarea* chiar, de care vorbește textul, pe care în mod excepțional — „din când în când” — adică când grave împrejurări o cer, Adunarea o va putea formula, ea nu o va putea valabil efectua decât cu *unanimitatea* de voturi. Vom

accentua asupra acestui punct de drept, pentru că mare parte dintre publiciștii revizionişti pretind că *majoritatea* de voturi este suficientă în acest caz, unii dintre ei deosebind o *invitare*, de o *decizie*. Dar după cum lipsită de justificare este această distincție, deopotrivă eronată este opinia care cere majoritatea de voturi în speță; pentru că unanimitatea de voturi este regula generală pentru valabilitatea juridică a rezoluțiilor organelor Soc. Naț. (art. 5. par. I din Pact), — prescrisă fiind ea ca o consecință a recunoașterii prin Pact, a dreptului de suveranitate și de egalitate a Statelor, majoritatea fiind o excepție limitată la chestiunile procedurale, sau la unele hotărâri de caracter vital pentru Societate, dar enumerativ determinate de Pact (art. 5 par. II), deci ca toate excepțiunile, de *strictă interpretare*, și în rândul cărora nu intră și invitarea prevăzută și reglementată de art. 19. Dealtfel unanimitatea de voturi — în care se vor calcula și voturile Părților interesate, — este mai ales legitimă într'o problemă de importanța acesteia, a *reexaminării* tratatelor. Asupra acestui aspect al chestiunii, accentuează unul dintre cunoscuții comentatori ai Pactului, Dr. Mirosław Gonsiorowski „... este vorba de o problemă prea importantă, ca să se poată lăsa soluționarea unei majorități accidentale, ai cărei membri ar putea să se inspire din dorința de a realiza interesele lor egoiste, în loc de a căuta să asigure domnia justiției. Ar fi să se compromită iremediabil principiul de respect al tratatelor și raporturile pacifice dintre popoare”. Să remarcăm, în urmare, că atât este de important asentimentul Părților interesate în opera de revizuire a unui tratat, încât s'a spus, că chiar o invitare legal hotărâtă, adresată Părților spre a proceda la reexaminarea tratatului incriminat, — atât timp cât Adunarea Soc. Naț. nu are decât rolul de *mediator* — „... va putea fi declinată, pentru că nici o obligație juridică nu silește Statele Membri, invitate, să-i dea urmare” (Miloche Radoïkovich). Și atunci, constatând și locul pe care articolul XIX îl ocupă în structura juridică a Pactului, adică între textul referitor la *publicitatea tratatelor* (art. 18) și acel ce privește ideea de *incompatibilitate* cu stipulațiile Pactului (art. 20), vom putea deduce că, chiar limitat în întinderea sa, mecanismul de revizuire inclus în art. XIX, are un caracter specific; că acest principiu „... al revizuirii tratatelor este conceput și realizat ca accesoriu al principiului publicității tratatelor prin Societatea Națiunilor și nimic mai mult. Societatea, având sarcina de a publica toate tratatele internaționale, va avea și pe aceea de nu lăsa ca tratatele neaplicabile să devină opozabile; având în același timp rolul de a veghea ca Membrii săi să nu încheie angajamente sau să întreprindă relații incompatibile cu Pactul, ea va

proceda la examenul situațiilor eventuale, când Membrii ar persista în conservarea unor asemenea angajamente incompatibile, îndemnându-i să le transforme în concordanță cu Pactul". (M. Antonescu).

* * *

Dar în lumina acestor considerațiuni, este evident deopotrivă, că articolul XIX — merit, în gândirea autorilor săi, să aducă un aport apreciabil în organizarea păcii internaționale, și un progres față de practica trecutului în materia reexaminării tratatelor, — nu poate fi interpretat ca promițând revizuirii viitoare în statutul teritorial actual, consacrat prin ultimele tratate de pace; orice astfel de revizuire însemnând o încălcare a normei fundamentale în organizarea noii Comunități Internaționale, *principiul naționalităților* și prin aceasta o reîntoarcere spre nedreptățile trecutului. Nu îndreptățește o astfel de interpretare — atât de curentă, dar pe atât de nefondată, în publicațiile revizioniste — pe de o parte existența în Pact a art. 10 care în caz contrar ar fi indirect anulat, promovându-se o permanentă agitație în Comunitatea Internațională; iar pe de altă parte, însăși termenii redacționali ai art. 19 care fixează fireasca sa întindere. Într'adevăr, trecând dincolo de punctele câștigate — și în deobște admise de comentatorii imparțiali ai textului nostru — adică că Adunarea are o competență limitată la punerea în mișcare a procedurii fixată de art. 19, deci la formularea acelei invitațiuni luată cu unanimitate de voturi, Părților interesate revenind *dreptul* de a proceda efectiv, dacă pot cădea de acord, la revizuirea, la modificarea unui tratat, statutul teritorial în vigoare nu poate nici decum intra în categoria problemelor ce ar putea forma obiect de preocupare pentru Adunarea Societății Națiunilor, în virtutea art. 19.

Ar trebui pentru aceasta să fie vorba de tratate *neaplicate* sau *neaplicabile*, ceea ce nu poate fi vorba nici într'un caz, pentru clauzele teritoriale ale ultimelor tratate de pace. Ele au luat ființă juridică, intrând în realitățile internaționale, de îndată ce tratatele de pace au fost semnate prin delimitarea pe teren a noilor frontiere, prin acele speciale *Comisiuni de delimitare*, care chiar în cazul când au putut să modifice în detaliu frontierele, spre a repara injustițiile de amănunt, inerente oricărei opere omenești, — ca de ex. în cazul Comisiunilor instituite prin Tratatul dela Trianon, autorizate la aceasta prin faimoasa *Scrisoare Millerand* din 6 Mai 1920, — ele nu au putut nici odată să se îndepărteze simțitor, dela linia principială fixată în tratatul respectiv. Această concretizare imediată a clauzelor teri-

toriale a fost de altfel rezultatul unei necesități de mare importanță practică: aceea de a se determina precis teritoriul asupra căruia urma să se exercite în viitor *suveranitatea* Statelor remaniate în structura lor fizică, teritoriul fiind — în concepția dreptului public — pe lângă un element esențial și constitutiv al Statului, și suportul material al suveranității sale.

Dar dacă clauzele teritoriale ale tratatelor de pace sunt clauze *aplicate*, prin însuși acest fapt, ele nu intră în condițiile art. 19, adică Adunarea nu are căderea de a invita la examinarea lor, pe contractanți. La acest argument de ordin principial, se mai adaugă unul de ordin special: cine urmărește lucrările preparatorii ale Pactului Societății Națiunilor, vede că în concepția autorilor acestei „Charte constituționale a noii Comunități Internaționale” (F. Larnaude), atât de mare importanță are ideea de garanție a integrității teritoriale a Membrilor, încât prin pasionate discuțiuni s'au eliminat toate amendamentele care tindeau să deschidă posibilitatea unei ulterioare revizuirii a frontierelor, respingându-se în acest punct, și concepția inițială a Președintelui Wilson — el a renunțat formal mai târziu la acest punct de vedere — care credea, în cultul ce avea pentru *dreptul de auto-determinare* a popoarelor, că s'ar putea admite o garantare a noului ordini teritoriale, dar sub rezerva ca ulterior să se poată aduce modificări, în caz de vădită necesitate, pe temeiul principiului naționalităților și a dreptului de auto-determinare. Ori din faptul acestor eliminări, reese concepția fundamentală care până la urmă a triumfat, că marea majoritate a Comisiunii I-a a Conferinței de Pace, împuternicită cu elaborarea Pactului, a înțeles ca atunci, în epoca reconstrucției Comunității Internaționale, în anii 1919/20, să se închidă orice contestație teritorială. Ca atare, pentru a consacra valabilitatea juridică deplină a art. 10, ea a îndepărtat, în redactarea art. 19, orice termen, orice idee, care ar fi putut fonda vreun fel de revendicare teritorială. Astfel, repartizându-se atunci puterea politică, nu după vreun principiu de autoritate, ci „... după dorința guvernanților, s'a făcut din principiul naționalităților baza solidă a noului reglementări teritoriale, îngrădindu-se posibilitatea legală a modificării ei”. (Ch. Seymour).

* * *

Dacă aceasta este situația de drept, este evident că fără vreo temeinicie juridică se invocă în acțiunea revizionistă, articolul XIX din Pactul Societății Națiunilor.

Și atunci, neexistând revizionism realizabil prin mecanismul Pac-

tului, adică prin mijloace pașnice, este deopotrivă evident, cum s'a semnalat în repetate rânduri, că „revizuirea tratatelor înseamnă războiul” (N. Titulescu), că „... a lucra pentru revizuirea tratatelor, înseamnă a lucra contra ideii de pace” (Prof. Labat).

Desigur că ordinea teritorială consacrată la sfârșitul războiului mondial se poate modifica prin *libera voință* a Statelor interesate, aceasta fiind o consecință a *suveranității lor*; deși, și la această opinie în deobște admisă, am putea opune argumentul după noi valabil, că chiar consimțământul concordant la o modificare a frontierelor, dacă prin astfel de modificare se aduce o gravă atingere principiului naționalităților, este discutabil ca valabilitatea juridică, el aducând încălcare unei norme de drept internațional universal, cum este acest principiu al naționalităților superior deci voinței particulare a unui Stat.

Deasemeni, ar putea rezulta o modificare a statutului teritorial în vigoare, printr'un războiu civil, aceasta fiind o chestiune *municipală*, dacă nu se lezează un drept esențial al unui alt Stat, o regulă a umanității sau un mare principiu de drept internațional, în aceste din urmă cazuri însă, apărând justificată, o intervențiune colectivă astăzi sub regimul Pactului, prin Societatea Națiunilor.

Dar nu ar curge în astfel de împrejurare a unui războiu intern, garanția acordată de Pact, nefiind cazul unei *agresiuni exterioare*, de care vorbește articolul X.

Dincolo de aceste cazuri însă, de caracter excepțional, nu există posibilitatea juridică a unei revizuirii teritoriale. Societatea Națiunilor nu o poate nici promova nici realiza, ea fiind ținută de obligația specială a articolului X; rezultat vădit al intenției elaboratorilor Pactului, de a consolida statutul teritorial edificat în urma războiului mondial, acest statut fiind o garanție de pace, ca fondat pe bazele democratice ale libertății națiunilor.

Deaceea vom spune că Statul național, fundament juridic și social al noii Comunități Internaționale, este destinat să dăinuiască atât timp cât conștiința juridică universală îl va considera ca cea mai perfectă dintre formele de Stat experimentate. S'ar putea întâmpla, ca forma federativă de caracter continental — pe care a preconizat-o, printre alții, marele Aristide Briand, anticipând însă o evoluție istorică, prin al său „Memorandum pentru realizarea unui regim de uniune federală europeană” din 1 Maiu 1930, — sau *Statul mondial*, adică o Societate a Națiunilor devenită Stat-federal, deci Supra-Stat, cum îi întrevăd evoluția unii comentatori, să fie cândva o realitate.

Până atunci însă va dăinui *Statul național*, astfel cum l-au consacrat ultimele tratate de pace, fără a fi locul în lumina textelor de drept pozitiv care cârmuesc noua Comunitate Internațională, pentru vre o revizuire a granițelor sale actuale, în afară de recurgerea la violență, la războiu adică, acesta însă proclamat drept *crimă de drept internațional* (art. 1 din Pactul Briand—Kellogg).

Și atunci, dacă în mod sincer se dorește pacea, — a cărei consolidare rămâne principala misiune a Societății Națiunilor, — revizionismul trebuie constrâns să părăsească concepția sa neîntemeiată, și nota de agresivitate; pentrucă „... nu mutând frontiera cu câțiva kilometri mai la est sau mai la vest, se servește mai bine pacea.

Ceeace trebuie făcut pentru a asigura pacea, este ca popoarele în plină sinceritate și fără gânduri ascunse să lucreze împreună, pentru a *spiritualiza* frontiera prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice, în interesul comun... *Nu de revizuirea tratatelor are nevoie omenirea, ci de revizuirea propriilor ei prejudecăți.* Și când viața internațională va începe să devină ceeace trebuie să fie, când ea va asigura omului ori unde s'ar găsi, drepturile sacre care derivă pur și simplu din ființa lui de om, când noi generațiuni, care nu cunosc nimic din urile și prejudecățile noastre, ne vor lua locul, frontiera nu va mai avea importanța exagerată ce o are astăzi” (N. Titulescu).

În această direcțiune trebuiesc îndreptate străduințele. *Statul național* departe de a fi o piedecă, cultivă aceste năzuințe. El dorește *pacea* care-i poate înlesni atingerea misiunii sale, și prin liberalismul său — independent de angajamentele internaționale asumate — el promovează *dreptul omului* sub diferitele sale aspecte juridice, cum o arată aproape unanimitatea Constituțiilor post-belice, ceeace în definitiv urmărește ca obiectiv final, *Societatea Națiunilor* ea însăși. Deaceea Pactul ei condamnă *revizionismul*, care contravine idealurilor sale, și prin categorice dispozițiuni — creatoare de obligațiuni juridice, — apără și garantează *integritatea teritorială și independența politică* a Statului național.

GEORGE SOFRONIE

RUGĂCIUNE SIMPLĂ DE PRIMĂVARĂ

Intoarce, Doamne, crugul viorelii
Intoarce roua ce adapă cerbii,
Sub ciocul cald al razelor de soare
Din fiecare bulgăr să răsară o floare.

Ștergarul vântului domol, de in,
Să șteargă lacrimile crengii din livezi,
Din mazăricea lor să se deschidă în senin
Ochi mari, mirați de-albastru'n pleoape verzi.

Ca să se bucure și pietrele surori,
Gângăniile adormite mișunând să'nvie
Și din gogoșa lor de var, cutezători,
Puii să gungure cu pliscul galben în tărie.

Seninul calm va împietri lângă cătun,
Virgin altar cădelnițat de ramuri,
Ci primăvară tu să luminezi prin geamuri
In casa oamenilor ca un inger bun.

Și sufletului meu bolnav ca un copil
La patul căruia se roagă tatăl lui ca lângă o albă grădină,
Și iar se roagă: Doamne, scapă-mi-l —
Intinde-i din cosița ta o rază de lumină...

INCRUSTARE PE UN GÂT DE VIOARĂ

Odată și odată prepelețele zorilor n'or mai sări spre pârâu
[prin fânațe

Și omul își va'ntoarce fața la pământ.
Cine oare te-o mai lua'n brațe
Ceteră ce scâncești destrămarea mea'n vânt?

În somnul ce te va 'mpăienjeni
Vei închide melodia cea mai pură,
Doar crengile de toamnă, mute-or auzi
Sufletul meu în tine'cum murmură.

Poate cineva atât de mult imi va fi semen
C'o să pară 'ntr'un amurg că am plâns eu
Când obrazul lui s'o îngropa asemeni
În văpaia ce-o cuprinde lemnul tău.

Tu podul meu de cântec peste moarte,
Odată și odată un țipăt imens vom fi împreună
La marginea pământului, opriți în noapte,
Cu spaimă de stelele mari, din genună.

EMIL GIURGIUCA

UN NECUNOSCUȚ

Mă urmărește mereu o scenă banală. Ea, se repetă zilnic de milioane de ori: un om mâncând. Am mai văzut-o și eu de nenumărate ori, dar până în seara aceea n'am luat-o în seamă.

Ajunsem târziu într'un orașel străin, pe vifor. La gară nici o sanie, nici măcar un om să arate drumul. Orașelul zăcea în noapte undeva după o colină. Cale de aproape un ceas. Prin vifor, în pustietate și îngheț, am înotat cu vitejie cu tovarășul meu de drum. Ne fluera sinistru prin urechi. Melodii despletite de fluere se încurcau o clipă în salcâmi de pe marginea drumului, apoi, adunate parcă'n ghem, o luau razna peste întinderi. Zăpada cânta proaspăt sub bocancii noștri de turiști. Din umerii obrazilor mușca duhul rău al înghețului. Urechile ne frigeau, începură să doară, și'n toată clipa le acopeream cu palma înmănușată.

Ger, ger! Dar groaznic de frumos!

Stelele toate ardeau, întinerite, cu lumina sporită. Crivățul nu avea putere asupra zăpezii să o zboare. Se pornise după o ploaie de două ceasuri. Respiram aer curat și tare; ca dela începutul lumilor, așa era de proaspăt. Și, pe întinderea albă, — nici o pată.

Aveam senzația că suntem doi cuceritori. Și mă gândeam: cât e de superior omul, cu voința lui, lumii întregi. Înaintam strângându-ne paltoanele pe trup: ace subțiri pătrundeau prin ele. Nu ne vorbeam, dar eram veseli și plini de curaj.

Când zărirăm întâia pată neagră, întâia casă, nu mi-a părut bine. De-acum intram în oraș, părăsind nesfârșita împărăție a gerului și a pustiului.

Singura casă unde puteam trage era unicul restaurant-cafenea, cu camere de închiriat la etaj. Era către miezul nopții. În lăuntru fum rece, acru, de tutun rău. Doi copilandri palizi, calfe din prăvălii după înfățișare, erau adânciți în jocul de biliard, — o dărăpănătură murdară, cu postavul rupt și petecit.

La o masă un om mânca. Un întârziat de bună seamă. De cum

am intrat și cerurăm și noi ceva de mâncare și foc bun în două camere — sus, — nu mi-am mai putut lua ochii dela omul care mânca.

Nu-i putem ghici condiția socială. Poate era un meseriaș, sau un dascăl, sau un perceptor.

Imi păru că văd întâia oară un om mâncând. Și de-odată avui convingerea că actul mâncării e cel mai trist dintre actele omului, cel mai nefiresc. Care-l degradează oarecum pe om, și-l pune în rândul dobitoacelor. Privindu-l, sufletul mi se umplu de grea tristețe și de compătimire. Imi părea că și cel ce mânâncă simte povara actului său animalic. Și că e și el plin de tristeță, ba chiar de-un fel de desgust.

Am închis ochii, mi-am dus mâna la frunte și m'am înfruntat pe mine însumi: „Ce? Ai inebunit? Pentru ce ar fi omul trist când mânâncă? Nu e o plăcere dacă nu o bucurie a vieții? Nu e o condiție necesară a ei?”

Da! E o necesitate! Dar iată, deschizând ochii și privind la omul acela cum își mișcă fălcile, am simțit din nou ce degradare e pentru un om să mânânce!

Intrebări cari nu s'au apropiat de mine nici odată până acum, imi năvăleau în suflet. „Nu vezi cum seamănă a dobitoc? Adă-ți aminte cum mânâncă un câine, un bou sau un cal, și vezi dacă nu au cu toții aceeași înfățișare? Nu au fețele lor aceeași expresie? Adică nici una de vieață, ci simple linii geometrice, cum poate avea și un cap cioplit în lemn? Spune, nu-i așa că omul ăsta, capul lui, poate fi și al unei maimuțe? Nu-l vezi că nu are nici o expresie ome-nească? Ci una de nesfârșită plictiseală, ca și când s'ar supune fără voia lui unei porunci groaznice? Nu râde, nu zâmbește, ci mestecă greoiu și înghite noduri mari, cu o față vecinic de lemn!”

„Ei, prostii!” zic eu cu glas tare.

— Ce prostii?, sări tovarășul meu, care se gândea și el întins la ceva.

— Imi trec prin cap niște prostii de să te crucești!

Ne aduse fripturile, și tovarășul începu a mânca.

Dintr'o necesitate lăuntrică urmăream pe tovarășul meu de cum a început să manevreze cu furculița și cuțitul.

Am înlemnit cu uneltele de fier în mână.

Prietenul meu părea chipul leit al omului ce mânca în colț.

Toată fizionomia i se schimbase. El care avea o față așa de inteligentă, îmbracă de-odată fața de lemn a unui cretin. Câteva linii mute, ostenite, plictisite. Imi părea că undeva în adâncul ființii sale trebuie să sufere cumplit, dar inconștient, pentru actul acesta ani-

malic.

Nu mai încăpea indoială: aceeași tristeță grea se desprindea și din fața lui, ca și din fața omului dela masa din colț.

Tristeța lui se strecura și în mine. Și m'am pomenit că-mi compătinesc tovarășul de drum din toată inima, și am gândit tare:

— Săracul om!

— Ce om? sări tovarășul meu, lăsând furculița și cuțitul. Cu întrebarea îi reveni în față, în ochi, pe buze, toată înfățișarea omească. Tresării de bucurie.

Văzând că mă uitam la omul din colț, zise, începând să mânânce din nou:

— Pentru ce: săracul de el? Am văzut c'a ospătat ca un pașă. Acum bea o jumătat' de vin. E la adăpost, la căldură. Pentru ce: săracul de el?

Mâncând, își relua expresia de dobitoc trist, și eu nu mă puteam îndoii că în fața omului care mânâncă nu mai e nici o expresie omească.

Simțeam o greutate mare la inimă. Părea că mă înăbuș. Da, îmi ziceam, e o degradare amară pentru om că e silit să se hrănească, să mânânce ca și animalele. El nu e făcut pentru asta!...

Nu! Insemna că am început să bat câmpii! Cine știe ce sensibilitate bolnavă m'a apucat! Pentru că de mii de ori am mai văzut fenomenul și nici nu l-am încrestat. Desigur, și senzațiile și concluziile mi-erău bolnave. Ce prostie!

— Dar tu nu mânânci nimic? mă întrebă tovarășul de drum.

— Nu. N'am poftă.

— Mânâncă și fără poftă. E nevoie și de combustibil lăuntric. Camerele noastre le poate încălzi acum ori cât de mult. În hotelul ăsta călătorii sunt rari. Desigur n'a mai dormit nime în ele de luni ori de săptămâni. Și-i ger, nu glumă.

— Are dreptate, mi-am zis, și mă uitai la friptură.

Dar nu cutezai să mă ating de ea, simțeam că nu aș pute-o înghiți.

Mă gândeam să-i spun și tovarășului meu ceea ce mă neliniștea, dar mă temui să nu rădă de mine. Și, desigur, ar fi avut motiv. Căci un om normal nu putea să vadă ce vedeam eu.

Am plătit și am urcat cu tovarășul meu la etaj, unde ne erau camerele...

Dar de-atunci scena aceea banală mă urmărește mereu. Văd mereu pe omul din colț, cum mestecă, cu fața de dobitoc. Și amintirea mă silește să observ mereu pe ori ce om care mânâncă singur. Și,

spre groaza și desnădejdea mea, am descoperit aceeași expresie lipsită de ori ce simțământ omenesc în ori ce om care mănâncă singur.

Am văzut și am observat de atunci sute și poate mii de astfel de oameni. Același simțământ de silă și de degradare pe fețele și în privirile tuturor. Aceeași tristețea grea.

În nici o ipostază din viața lui, omul nu pare așa de neputincios, atât de neînsemnat, ca atunci când mănâncă singur. În astfel de clipe par'că se desbracă de toată demnitatea lui de om, de tot ce face superioritatea lui între ființele viețuitoare.

Privindu-l, simți în chip necesar o desiluzie, tristețea grea îți umple sufletul, îl compătimizești și pe el și pe tine, și pe toți oamenii. Unde e regele creațiunii?

Facă ori cine o încercare. Să privească odată, fără să fie observat, pe omul pe care-l admiră mai mult pentru inteligența sau geniul lui, sau de superioritatea căruia se teme, să-l vadă mâncând singur, neștiut de nimeni.

Va descoperi în el o ființă nenorocită, neputincioasă, vrednică de compătimire...

Da... după atâta experiență nu cred că mă înșel, cum am crezut la primul caz. Nici că sensibilitatea mea e de vină. Constatarea e o realitate pe care o poate controla oricine.

Dar multă vreme nu mi-am putut explica schimbare în fața omului care mănâncă singur. Până am început să examinez fisionomia celor ce mănâncă mai mulți la o masă. Cari consumă alimentele convorbind, glumind, râzând, discutând.

În asemenea cazuri animalul nu iese în fața omului decât la mici pauze ale conversației, când de-odată se rupe firul discuției și nu se mai aude decât larva cuțitelor și a furculițelor. Atunci, pe-o clipă-două, toate fețele par'că se fac fețe de orangutan. Cât ce începe vorba, râsul, gluma, maimuța se ascunde și se arată omul.

E ciudat, dar e realitate! Nu aveți decât să observați.

Aberații ale închipuirii mele? Ochiu beteag sau prisma simțirii stricată?

Nu! Sunt om în toate mințile, pentrucă, iată, vă dau și explicarea.

Purtăm față omenească numai câtă vreme se reflectează în ea lucrarea inteligenței sau a sentimentului. Câtă vreme trăim viață superior omenească, sau peste tot viață rațională ori sentimentală.

Îndată ce ne reducem la viața instinctuală — fără gând, fără fantasmă, fără voință, chipul uman se întuneacă și ne arătăm fața vieții inferioare, instinctuale. Aceasta nu se deosebește de aceea a animalelor.

Tot ce e instinctual, neînțeles, e trist și tragic. Omul nu se confundă bucuros în instinct. Ne putându-se lipsi de el, trăește fără să-i dea importanță, refugiindu-se în spiritualitate. În gând, sentiment, voință, acțiune superioară. Numai în acestea se recunoaște pe sine.

Când cineva mănâncă singur, fără să-și dea seama, se cufundă în lumea instinctuală, în legile și poruncile ei. Nu mai are gânduri, nu mai are sentimente, nu mai are voință.

De aceea fața lui e goală și moartă, ca de lemn, cu câteva trăsături cari nu mai luminează a inteligență. Nu mai trăește, câtva timp, ca om ci numai ca animal. Și din acest motiv seamănă. Poate tot din acest motiv, deși inconștient, e trist. Dar poate e trist și de conștiința tragediei unirii spiritualului cu materialul. De-o conștiință subconștientă, dacă se poate spune.

Oricum pe noi, pe privitori, par'că această conștiință tragică ne face să-l compătimim pe omul care mănâncă singur.

Și iată-l pe omul care mănâncă întovărășit de alții! El își păstrează fața omenească pentru că nu încetează să trăiască omenește în vreme ce ospătează: vorbește, discută, face teorii, se luptă inteligent, dă expresie simțimentelor, voinții sale! Și așa fața dobitocească rămâne în inconștient, nevăzută; tulburarea conflictului tragic din legarea spiritului de materie, nu ajunge în conștiință nici ca o umbră neînțeleasă. La masa comună omul rămâne om.

Poate acesta să fie marele motiv dela rădăcina obiceiului ca oamenii să mănânce mai mulți laolaltă, sau mai mulți de-odată, și nu singuratici la ceasuri diferite.

Dar conștiința degradării omului prin necesitatea nutrițiunii nu mai spune și alt ceva? Mie-mi mai spune! Nimic, nici un argument nu mă convinge mai ușor că eu sunt om prin inteligență, sentiment și voință, iară nu prin trup. Și că e o grozavă umilire pentru spirit și o limitare fără margini legarea lui de materie.

Și acum, cercetați și dumneavoastră și observați de aproape pe omul care mănâncă singur, și vedeți dacă aceste considerații au vr'un temei.

Eu sunt începător în filosofie și poate să greșesc.

SEVASTIAN VOICU

TRĂDAREA INTELECTUALILOR

De când Karl Marx a propus economicul drept centru de referință și de explicare a tuturor manifestărilor spiritului și de când criza scutură grumajii popoarelor, a năvălit în suflete credința că gradele fericirii atârnă de privegherile în economie. Un șirag de ideologi, tupilați pe după munții de hârtie ai anumitor trusturi de presă, s'au preschimbat în monopoliști ai înțelepciunii absolute, așa cum a transmis-o, la absolut și la excensiv, marele maestru. Că nu s'a adevărat nici măcar ipoteza crizelor ciclice rotite pe decade, că Engels a rămas de rușine cu o presupuziție neverificată de fapte; și că se poate ticlui o istorie a evoluției spiritului tot așa de bine ca și o istorie a promovării materiei, — asta e cu totul altceva; ceva altceva, ce nu trebuie băgat în seamă de către câți umblă după o biruință a preceptelor marxiste.

Este cel puțin îndoelnic dogmatismul cu care stabilește socialismul științific raporturi de cauzalitate certă între materie și spirit. Oricât ar fi travestită nomenclatura, nu reiese cu evidență relația dela infra- la suprastructural. Acolo unde misterul nu vrea să cedeze logicei clare, a așeza legătură cauzală e tot atât de naiv ca și cum ai pretinde că parfumul grădinei se explică prin gunoiul din care își trage floarea existența; și a abate mireasma din boare și din adiere, pentru a o înmormânta în mormanele de putreziciune, e cel puțin o metodă de eficacitatea celei marxiste. Cine deschide istoria și citește în tribulațiile evenimentelor și cine cercetează viața și descifrează în puzderia clipelor, se poate convinge că tot mai fecundă este himera, decât nebuloasa biologică în care fermentează apetiițiile. Un cadavru, devenit aliment, desolidarizează repede o haită de lupi; pe când un punct, devenit chemare, rânduiește cocoarele în triumhuri, vâslite prin spații.

Cum a fost cu puțință împrăștierea erorii marxiste ne-o poate desluși tot atât de bine metoda după cum ne-o poate explica și necesitatea de modificare a ritmurilor istoriei. O aberație prinde bine când

stăruie în suflet nevoia de primenire imediată. Și mesianismul, ca morb principal, împresurat de toga științifică a unei metode care pretinde că mânue realități istorice iar nu iluzii și imagini — stăruie în această doctrină ca ghimpele în puf de trandafiri.

Dacă ar fi valabilă ipoteza marxistă ar trebui să vedem epoca sibarită precedând periodul istoric în care romanii, hrănindu-se frugal, erau neliniștiți de dorurile afirmării. A fost desmormântat de sub fluviile închegate ale cenușei, Pompeiul: o mărturie, reținută de vreme, întregă, pentru a ne incredința cât se leagă decadența de opulență, cât contribuie materia la destrămarea susținătorilor sufletului și cât știrbește el dintr'o glorie obținută odinioară prin azează.

Fericirea, — scopul omului; iar metoda ei, — economicul? Cine poate spune care e scopul omului în lume? și cine poate gândi cu seriozitate propusa tehnică de acumulare a fericirilor? Dacă fericirea ar fi dependentă strict de o înfloritoare stare materială, n'am vedea „fericiți” ca Ivar Krueger curmându-și o viață de bravură în afaceri foarte chibzuite. Pe sofale moi, plușurile existenței nu se pot altoi nici măcar în gradul sălbaticului din Australia, tolănit la umbra harbulului și hrănit cu roada desprinsă din ram. Dar fericirea atârnă prea mult de starea de suflet și constituie prea desăvârșit o problemă de certitudine spirituale pentruca Ivor Krueger, multimiliardarul modern să poată suferi comparație cu sălbaticul australian. Un suflet construit perfect pe armonii lăuntrice dă vieții seninătăți de care nu se bucură sufletul agitat de spărturi interioare al omului înzestrat cu neliniști.

Prin urmare, pe ce deșartă lozincă pun temeieri conducătorii popoarelor când își propun să le fericiască!

Ar fi forte de ajuns numai atât: să le așeze în poziție de a se afirma. A te pune în rang de respect față de vecinul pregătit să-ți dea certificat de inferioritate, este o mulțumire mult mai mare decât încercarea inutilă de a te fericii. Și, subordonată acestei finalități, economia capătă înțeles și poate constitui o preocupare — dar atunci cade din superioritatea decretată de Marx. Trebuie redusă la rolul de platformă de susținere a muncii, munca promovată la rangul de sprijinire a statului, iar statul socotit cadru de realizare a destinului istoric. Semințiile nu trebuiesc mințite cu imaginea Canaanului, ci întărite cu conștiința misiunii lor istorice. Și ca să-ți dai seama cât de lucid e un popor asupra menirii lui, n'ai decât să-i cântărești acetele după răspunderea care le împlinește. Cel ce e animat de o vocație istorică, săvârșește totul în raport cu țelurile propuse și cu per-

spectiva; pe când cel ce e osândit să încurce lumina planetului degeaba, ocupându-și locul ca un trist bagaj al istoriei, se izolează în rosturi mărunte, rezumându-se la viața gregară a puzderiei mulțumită în sine. Nu clocotește în el nimic; nu-i găsești ungher în care să se elaboreze neliniștile; în incertitudinile viitorului nu taie țeluri și nu-și organizează eforturile în disciplină severă a tacticei care realizează. Poporul care a împărășit lumea, era împovărat de chemarea lui. Orice act mărturisitor de un grad al răspunderii, orice faptă de o treaptă a urcării, orice gest de un svon al biruinței. Avânturile pulsate din voințele populare se împleteau într'un fel de sbor către ținte, vâslit din nădejdiile triumfului final. Mai mult decât realizarea prețuște efortul.

Deci, unde sunt idealurile? și, unde puterile de muncă derivate din ele? Ne convine sau nu: dar Italia lui Mussolini, are un ideal; Germania lui Hitler, are și ea un ideal; Rusia lui Stalin, încă, un ideal. Ce freamăt al energiilor, ca o zguduire telurică, animată de scăpărările fulgurate din transparențele unei ținte! Restaurarea catolicității, reabilitarea biologică a rasei în scopuri revanșarde, reincorporarea în realități răsăritene, — iată țelurile. Or grandoarea trecutului, or setea de aureolă a viitorului; — amândouă, devenite motor de dinamizare a eforturilor către afirmare, concentrează energiile mulțimilor și organizează forțele în scopuri de muncă. Fiecare atom de voință e propulsat în părâul anonim al colectivității. Și națiunea întreagă, — trecând peste categorii și caste, — după ce și-a găsit punctul de statornicie, s'a răsucit pe efortul său, pentru a se încorpora în ritmurile dirijate ale muncii. Admirabilă putere, captată în tiparele unei discipline, când fiecare, uitând de interesul său, activează în vederea scopului înalt. Ca într'o orologerie, în care totul e voință nu resort, conștiință nu declanșare, toți sunt la locul lor, în funcțiunea lor, cu rostul lor.

Două probleme sunt de rezolvat: strămutarea poporului din starea de conglomerat la gradul conștiinței de sine (adică a transforma colectivitatea din pulbere mărunță în bloc de acțiune unitară); și a creia cadru firesc de dezvoltare, după cum indică realitățile istorice și năzuințele. Problema statului, — concept de securitate socială; și problema națiunii, — izvor de valori spirituale. Statul fascist, statul sovietic și statul socialismului național, sunt forme create pe măsură și țel corespunzător aspirațiilor fiecărei națiuni; ele constituiesc garantul istoric al împlinirii misiunii. Și aci se desfășură muncă, ordine în muncă, ritm egal și dirijat de muncă. Munca e condiția statului și statul factorul de organizarea muncii.

Un popor cum este al nostru, înzestrat, iscusit, capabil de pu-teri de muncă, dotat cu productivități de valori, n'a isbutit să-și câștige loc și nume în creștinătate, fiindcă a fost permanent deplasat din cadrul lui istoric. Să nu ni se pomenească de inferioritate; cine a putut crea „Miorița” și să nască un Mihai Eminescu sau un Creangă, acela nu-i popor sterp. Gura streină care a țipat în urechea Europei sterilitatea noastră, a insultat. Un Molière nu e superior lui Caragiale, un Eminescu e liric mai muzical decât un Goethe, iar Creangă mai artist decât prozatorii apuseni. Că ne-am obișnuit noi să facem și din André Theuriet o valoare și suntem atât de respectuoși încât îl idolatrizăm până și pe d. Léon Brunschvieg, filosof de posibilități egale cu ale d-lui I. Brucăr, — asta e altceva.

Cu toatecă plini de zăcămintе pasibile de condensat în substanța câtorva valori, noi n'am putut crea suficient. Din cauză, că am trăit în cadre artificiale. Cadrul nostru istoric a fost depreciat în folosul cadrului administrativ. Ce?, — am avut noi forme care să garanteze libera dezvoltare? Dacă s'au năpustit tătarii, au instalat globnici și taxidari; de s'au revărsat muscalii, ne-au pus dărăbanii pe cap; de a pătruns Fanarul, a așezat sbirii și vătăfii. Iar în Ardealul Mariei Tereza, sau al lui Iosif al doilea cadrele administrative constituiau plafon de promovarea, la posturile de comandă, a grupurilor minoritare. Liniște, — fiindcă răsmerița s'ar fi isbit de pânzele de baionete ale honvezilor; lumină, — fiindcă școlile erau prea puțin pentru noi; belșug, — fiindcă rețetele bancare și toată sugativă exploatoare a păturii de grofi economici extrăgea rezultatele muncii. Astfel, populațiile ospătate de noi, s'au putut ridica pe o treaptă de la care au crezut mai apoi că au dreptul a ne superioriza.

Dovadă că așa este, e de amintit faptul că, în clipa în care ni s'au oferit condiții cât de cât, n'am zăbovit. Politica anexionistă a lui Mihai Viteazul, de rezistență a lui Ștefan cel Mare, sau ofensiva culturală a lui Matei Basarab și Lupu, stau cheazășie. Biruri am plătit, dar robi n'am fost. Și în timp ce trufașa Pesta era planată de mătașea otomană, noi, bloc compact, stam împotriva puhoaelor năvălitoare. Din teascurile dela Trei Ierarhi ieșeau textele religioase și dela Târgoviște cărțile sfinte apucau drumurile Georgiei, până mai încolo. Ortodoxia a fost uneori sub directiva noastră. Doi români: Movilă și Varlaam hotărau. Cultura răsăriteană sub supravegherea noastră: Cantemir și Milescu.

Pe urmă s'au răsbunat vitregiile soartei. Defectuosul sistem de elecțiuni la tron a pervertit clasa conducătoare în așa fel încât a fost nevoie de intervențiuni. În afară de câteva insule însoțite, toată

istoria noastră e un ocean cu apele bolborosite de frământările ocupației scaunului. Când nu era ploconelile la vizir sau sărutările pulpanei pașalelor, se producea protectoratul rusesc și suzeranitatea turcească. Maziliau domni și confirmau domni, pe bază de intrigi, de lingșiri și de pungii cu bani. Și boerii, divizați în tabere, simpatizau când cu Kiselef când cu Pey Pașa, determinați în sentimente de motive cu totul streine de destinul poporului.

Până când supărați, ne-au adus Fanarul pe cap. Protipendada a asimilat boerimea autohtonă până într'atât încât nu numai straele și-au fost schimbat, dar și sufletul. Când istoria culturală vorbește de lupte dintre originalitatea etnică și influențe, — fixate toate, ca obârșie, tocmai în această turbure perioadă, — înțelege asaltul de substituire. Interpenetrații între ciclurile culturilor se produc, — firește, peste tot; dar la noi a fost mai mult decât o înrăurire, o încercare de reprezentanță. Și asta numai din pricina păturii conducătoare care, îndepărtată de izvoare, a constituit un val flotant de oameni, ușor de înlocuit cu un val de streini. Teoria „păturii suprapuse a lui Mihai Eminescu n'ar fi completă dacă n'ar cuprinde și subția-tul strat al intelectualității românești, aflată în proces de trădare. Când pierzi legătura cu obârșiile și când sufletul tău nu mai are prezentă senzibilitatea națiunii căreia aparții, când originea nu mai sună în fapte, iar tradiția nu mai trimite ecouri, îmi e indiferent cine stăpânește. Intre grecul din fanar care-și flexiona vocea după modulații anacreontice și între boerul moldav care prefera o compoziție hibridă, nu este nici o deosebire.

Intelectualitatea românească a trădat, acesta este adevărul. Apelând disperată la puterile înconjurătoare și educată de valori de import, ea s'a abătut dela linia destinului nostru. A coborît din rostul de comandă, preocupându-se, fie de interese meschine și încercări pe scopuri de nimic, fie confiscată de opulențele dirijate ale unui banchet organizat pe spinarea noastră. Când nu și-a desmințit obârșia, a falsificat drumurile și a deviat țelurile. În Ardeal, a mers la zaiafetul unguresc de s'a ospătat; în Moldova, s'a rusit dacă n'a fost în suita Yagelonilor; în Muntenia s'a grecizat sau s'a franțuzit. Adumbrite de turbane, bărbile boerești — vorba lui Kiselef: cei mai mari zavistnici din câți se găesc sub căciula cerului, — făceau plecăciuni în fața comandanților de oastre și închinau țara rând pe rând. Ce folos că unii din ei erau îndopați de cărturărie când cunoștințele lor, frunze moarte pe suprafața apelor, nu se răsfărgeau cu nimic asupra poporului? Și când s'a găsit și câte un domn bun, ca Ștefan din Mușatini, apoi acesta, fără să-și îmbrobodească mîntea cu noțiuni

vaporoase, se mulțumia cu ce putea reține auzul din murmurul neliștelor populare, când nu-i era urechea ocupată cu suspinul fermecătoarei Răreșoae din Hârlău. Iar un Mihai a coborât în țărână măcinat de avântul ca să dea, — cum a spus-o — și neamului său „loc și nume în creștinătate”. Nici un neam n'a dobândit capitol important în istorie, decât într-o atâta întrucât s'a împovărat cu o amăgire din care a derivat o mare putere de muncă. Conducătorii au știut cât prețuește, pentru plinirea destinului națiunii, aspirația, — și au făurit idealuri. Un Hoene Wronski a pus sub ochii poporului său tablouri de vis; literatorii ruși dela Bielinski până la Dostoievski au ferecat tablouri de vis; revoluționarii francezi și enciclopediștii au construit tablouri de vis; reformatorii contemporani construiesc tablouri de vis.

Dar la noi? Un strat de intelectuali, împopistat de toate culturile, fără nici un fel de aderență în masă, și-a îngăduit toate fugile. A urmărit tenace interesele, a măgulit când n'a mai putut desconsidera și a provocat diversiuni când a văzut că-i lunecă frânele din mână. În stratul acesta toate dislocările au fost cu puțință. Deaceia, șuvița viiturilor, îngroșată pe vremea lui Eminescu până la a deveni pătură suprapusă, a înlocuit în totul, confiscând firele destinului nostru din care au urzit beteala tuturor suferințelor. La 48, trădarea este atât de desăvârșită, încât sistemul administrativ înlocuește definitiv cadrul istoric. Șușu, Moruz și Ghicka devin teoreticieni, iar Rosetti, Carada și Fereckide înfăptuitori. Ei amenință destinele, coborînd în realitățile istoriei tiparele unei aberații. Și în timp ce un Nicolae Bălcescu, topit de pasiuni și de viziune, își mistue existența pe pământ strein, tonul mișcării lui e biruit complect de surlele lor. Ultimul temei este evaporat. Iar când un Kogălniceanu sau Cuza — buni de altminteri, — s'au repezit și la câte-o reformă mai însemnată, aceasta nu venia din sezizarea acelei înserieri de momente evolutive ale soartei noastre, încât să te încadrezi ei cu fapta; ci era pură *filantropie politică*. Isvorată mai mult din pornirea către caritate a unor oameni blânzi și buni, nu se poate identifica gestul lor cu o coborire la vocația istorică. Destinul era lăsat la jocul forțelor internaționale, iar poporul se transforma în soclu bun pentru zidirea prestigiului propriu.

Este atât de adevărat ceea ce a existat în realități și în fapte, încât răstrucile istoriei noastre sunt ocupate de însemnătatea unor fii de țărani. Când a trebuit unificarea graiului și desvelirea lui din mantie slavonă, s'a găsit un țaran: vlădica Varlaam. Când a trebuit promovarea limbii românești în școlile grecizate, împotriva limbuției fa-

nariote s'a ridicat tot un țaran: Gheorghe Lazăr. Când o trebuit să ne scuturăm de grofii economici ai Ardealului, s'a sculat un țaran: Horia. Când a trebuit să măturăm pulberea cosmopolită, s'a ivit alt țaran: Tudor Vladimirescu. Când a trebuit să afirmăm egalitatea în statul habsburgic a venit alt țaran: Avram Iancu. Și când a trebuit să liberăm spinarea de povara alunului ciocoiesc, s'a ridicat iarăși un țaran: Dobrescu Argeș. Când a trebuit să exprimăm sufletul nostru în reliefuri lirice a venit Mihai Eminescu; când am avut nevoie de atestat de viață țărănească a sosit Coșbuc și Creangă. Când ne-au trebuit însuflețitorii de masse, ne-au venit Bărnuiț și Delavrancea. De ne-a trebuit duhovnici populari, l-am găsit pe Bariț; ca să picteze po-doabele țărâniei și curcubeelile așternute de D-zeu peste ceruri și ape, a venit Grigorescu. Iar piscuri de singurătate, unde șoimii gândirii se rostogolesc în libertate, am găsit în Eminescu și în Pârvan.

Toți țarani sau veniți dela țară, din vatra în care dospește vitalitatea istoriei noastre. Când a fost vorba ca poporul să hotărască de destinul lui, s'a asvârlit în mișcări sociale ai căror conducători au fost țaranii; când a fost vorba să dăm relief sufletului, formă gândului, și preponderență stilului, s'au săltat din niveluri tot țaranii. Fiecare, înțelegând chemarea momentului, s'a adăugat, cu efortul lui, la marea voință a neamului său.

Și zic unii: N'avem tradiție. Ba încă foarte destulă. Motive de inspirație se găsesc suficiente în acești creatori, cari au acumulat. N'avem altceva: prezența în noi a sensibilității neamului. O națiune nu se definește mai esențial decât prin acest sentiment al apartenenței spirituale.

N'avem tradiție? Mai exact așa: suntem de o labilitate, în ce privește risipirea din corespondențele intime cu sufletul național, încât pe vaporozitățile ei fermentează în orice clipă un proces de trădare.

Și astăzi trădăm. Svârcolirile lui Horia și Tudor de a ne așeza în vaduri normale sunt luate drept tulburările unei suferințe trecătoare, iar frământătorii de limbă și creatorii de valori nu contează nici măcar în gradul în care Pitigrilli își extinde aria tirajului pe latifundii condamnabile. Sorel e totul, pe când Eminescu nu-i nimic în cugetare; Maupassant e totul pe când Creangă e făuritor simplu de fleacuri frumoase; Papini e totul, pe când Pârvan e vacuitate spirituală înfășurată în odăjdii ceremonioase; Sombart e totul, pe când realitățile economiei noastre sunt disponibile pentru aplicarea oricăror etichete. Ne mutăm din idee în idee, din tratat în tratat și

din autoritate în autoritate, încât rămânem etern debitori unei culturi care își are centrele ei de fierbere și de primenire.

Iar față de noi înșine, de destinul și misiunea noastră, trădăm. Pecinginea streinului se reflectă în ochiul nostru drept petală de mușcată, pe când meritele proprii sunt disprețuite ca gunoi.

Am trădat și trădăm. Aci trebuie căutată și mizeria trecutului și ticăloșia clipei de față.

ILARIE DOBRIDOR

AD STELLAM

(LA STEAUA... de EMINESCU)

Stellam ad surgentem est via tam longa ut sit opus tot
Saeclis luci eius nos ad ut adveniat.

Caeruleis spatiis fors dudum est stincta viam inter,
Illius at lux vix nunc oculis micuit.

Exstincti astri ascendit imago per aethera lente.
Visa, dum erat, nulli est; iam peritam adspicimus!

Sic cum ardor noster nocte in deferbuit alta,
Lux exstincti amoris nos item adhuc sequitur.

Trad. de ȘT. BEZDECHI

INTĂLNIRE

Pe tine te'ntâlnesc prietene
Care cumpănești într'o mână
Soarele, și'n cealaltă, luna cu lână
De aur; și'nchizi anotimpurile în crengi.

Pe tine te'ntâlnesc în câmpuri
Unde pe prunduri de cer, domoale —
Apele se vânzolesc goale,
Și-unde din povești ne-au rămas

Râuri de lapte care curg încă,
Din ugerul munților, blănit,
Printre buze de căprior; și-au venit
Tot prin fluere până'n bărăgane.

Pe tine te'ntâlnesc în poiene, prietene
Care duci iezii fără mamă la uger
De laptele cucului, să sugă luger
Cu sfârc înflorit de-aromă și miere.

Pe tine te'ntâlnesc, prietene, când duci
Pruncii, de mână, copăcel;
Și pe toți îi înveți să meargă, la fel,
Până-i faci rădăcini, și iarbă, și cruci.

Pe tine te'ntâlnesc în mine când
Toate le înțeleg și le știu —
Și-atunci nu știu de unde încep să fiu
Om, și până unde sunt Dumnezeu.

RĂSFRÂNGERE

Copacii duc după soare
Icoane cu sfinți de aur și cleștar,
Până s'arată, tot mai rar,
Umbra lor măsurată'n isvoare.

Au cărunțit de lumină, în ape —
Prunii leat cu Dumnezeu.
Poate lângă chipul meu
Se pleacă însuși Dumnezeu, să s'adape.

Imi beau din pumni ochii și gura,
Și lunecușul umerilor verzi, de apă —
Ca un cerb care s'adapă
Dintr'o dată cu toată natura.

Imi beau din pumni bucuria de-a fi,
Bucuria de-a nu mă putea prinde.
Mă simt ca o apă care se 'ntinde
Din mare'n mare, plină de zi.

Imi beau din pumni ființa veșnic întreagă
Și mă bucur că nu mă pot isprăvi.
Mă gândesc, cine-ar putea veni
Intr'o zi, toată să mă culeagă.

Imi beau chipul, și pe Dumnezeu, care
Iși ține'n mâni fruntea cărunță, de flori —
Și nu-l pot isprăvi. Uneori
Mă întreb care din noi e mai mare?

Și de el mi-e tot atât de sete
Cât de mine. Iar apa aceasta cu sute de fețe —
E parcă isvorul de veșnică tinerețe,
In care vin să se scalde stele și fete,

Și nori, și păduri, și orașe de-oțel,
Și munții cu dulămi de cetină, și cerbii,
Și curgerile limpezi ale ierbii,
Și tot ce-s eu, și tot ce-i el.

ALMA MATER¹⁾

III

Inceperea cursurilor a fost precedată de un Te Deum și de o cuvântare a Rectorului în aulă. Solemnitatea s'a desfășurat în cadru obișnuit. Studențimea adunată în număr mare, a primit sfaturile și îndrumările, și s'a împrăștiat în tăcere. Pe Corso erau numai studenți, cari umpleau trotuarul. În colțuri formau cete și discutau zgomotos evenimentele zilei. Vanzătorii de ziare strigau în gura mare, anunțând știri senzaționale.

Mircea venea din str. Mico, dela laboratorul de chimie. Iși începuse activitatea și se simțea mulțumit că putea să muncească. Experimentele i-au reușit și profesorul a rămas uimit de cunoștințele lui.

Laudele adresate le-a primit cu indiferență; totuși i-au produs bucurie. Era din nou în elementul său, și pe acest teren era sigur de recoltă.

Iși dăduse întâlnire cu Pericle pe Corso. După ce făcuse o tură până la biserica unită, îl întâlni la întoarcere în compania d-soarei Dănulescu.

Ea îi zâmbi veselă:

— De ce nu ai venit la deschiderea anului școlar?

— N'am timp de ceremonii, răspunse Mircea; noi cei dela chimie am deschis anul școlar în laborator.

— Ce folos aveți de viața studentească dacă vă petreceți timpul în laborator?

— N'am venit aici să ne distrăm, ci să muncim.

— Cred că d. Văleanu e de părerea mea. Tinerețea e scurtă și o singură dată ești student. Trebuie să culegi roadele fiecărei clipe.

Pericle o aprobă din complezență. Mircea observă ironic:

¹⁾ Inceputul în nr. din Martie 1935.

— Când ești înscris la filozofie ai timp de toate. Trăirea propriu zis este o filozofie. Vitalismul e bun, dar numai pentru cei ce se simt înclinați pentru el.

— Ce-i aceea „vitalism”? întrebă d-șoara Dănulescu cu naivitate.

— Vine dela *vita*, -ae, răspunse Mircea tăios. Vă puteți da seama ce poate însemna.

D-șoara Dănulescu nu se lăsă bătută; ripostă în chip de scuză:

— Eu n'am făcut prea multă latină în liceu.

Mircea nu răspunse. Era de prisos să mai discute. Fetele acestea erau de o incultură patentă. Ce diferență între ele și Henrietta?

Se plimbară câțva timp în tăcere. Pericle ar fi voit să salveze situația, dar nu știa cum. O frază rostită ar fi împrăștiat norii, dar această frază nu-i venea în minte. N'a fost niciodată prea dibaciu în conversație. Privi cu coada ochiului la însoțitoarea lui; era nepăsătoare; a uitat. Ce natură fericită! Nu o impresiona nimic în chip deosebit; și totuș de ce se alipea de el când îl întâlnea?

Din partea opusă apăru un student slab, cu paltonul tocit, pășind militărește. Era Manea. Vederea Matildei Dănulescu în anturajul colegilor săi de cameră, îl tulbură. Pe la cămin se și lansase zvonul că studentul străin, i-a suflat fata. Întâlnirea aceasta părea să confirme versiunea. Se opri stângaciu, bălbăind:

— Vă plimbați?

— După cum vezi, răspunse Mircea. În timp ce d-ta devorezi dreptul civil, noi profităm de viață. Nu degeaba am discutat înainte vitalismul.

Manea îl privi incurcat, fără să știe dacă e o ironie la adresa lui sau o glumă. Niciodată nu era în clar când vorbea Mircea serios și când lua pe cineva peste picior. Avea un fel ciudat de a spune lucrurile cu care el nu era obișnuit. Lui Pericle i se făcu milă de el și-i veni în ajutor:

— Nu trebuie să te mire acest subiect, căci fiecare student își pune problema: dacă trebuie să se dedice exclusiv studiului, sau să se distreze la Universitate. D-șoara Dănulescu e de părere că viața studentăscă trebuie trăită. D-ta de ce părere ești?

— Eu n'am nicio părere, răspunse Manea din ce în ce mai zăpăcit.

Mircea remarcă:

— Viața de student trebuie trăită când ai cu cine o trăi.

Acelaș limbaj misterios! Manea răsufală cu greutate; părea prins

într'o capcană. Se răsuci de câteva ori și dorind a atinge o conversație mai apropiată de lumea lui, întrebă:

— Incotro o luați?

— Teoria pe care am abordat-o nu ne lasă să ne impunem o direcție, răspunse Mircea. Mergem încotro ne bate vântul. Numai așa putem savura fiecare clipă.

— Pe mine mă scuzați, eu trebuie să plec.

Mircea îi întinse mâna și-i zise usturător:

— La revedere. Te sfătuiesc să meditezi asupra acestor probleme, căci timpul e ireversibil.

După ce a plecat, Pericle îl mustră pe Mircea:

— De ce nu dai pace bietului băiat?

Mircea dădu din umeri. N'avea considerație pentru oamenii inferiori lui intelectualicește. D-șoara Dănulescu era însă în grea cumpană. Privirile pline de reproș ale lui Manea o făceau să mediteze asupra nestatorniciei sale. Nu-și făcea scrupule, dar avea o senzație neplăcută. Și cum l-a curățat de pe teren acest faimos prieten a lui Văleanu!

— Veniți la adunarea Centrului? întrebă ea cu jumătate glas. Se discută lucruri interesante: Greva, Numerus clausus, etc.

— Eu vin, răspunse Pericle. Nu sunt partizan al grevei dar mă pasionează debaterile. Poți face studii de caractere și mai poți pipăi și pulsul moral al studențimii.

— Eu nu vreau să fac nici studii de caractere și nici să pipăi pulsuri, zise Mircea. Sunt un adversar hotărât al pierderii timpului.

— Ai putea totuși să vii.

— Voiu vedea.

IV

Venind dela Universitate, Pericle găsi la portar o scrisoare dela Paris. Era dela tatăl său, care îl înștiință că va veni în curând acasă și se va opri și la Cluj, pe vreo două zile. Scrisoarea era redactată într'un stil care nu te lăsa să pătrunzi prea adânc în sufletul celui ce a compus-o. Alături de scrisoarea tatălui său, dădu în plic de o a doua, scrisă cu cerneală violetă. O parcurse cu privirea, înfrigurat. Era dela Henrietta. Alergă în camera lui să caute pe Mircea. Acesta nu venise încă dela laborator, așa că trebui să-l aștepte jos în sala de mâncare. Când îl văzu răsărind, îi făcu semn și-i arătă locul pe care i l-a rezervat la masă.

— Ce sunt aerele acestea misterioase? întrebă el, bine dispus.

Pericle îi întinse scrisoarea. Mircea deveni palid. Degetele îi tremurau când atinse hârtia cu slovele ascuțite. Citi scrisoarea:

Dragă Pericle,

Au trecut trei luni dela vacanță. Profit de ocazia ce mi se prezintă, vârind în plicul unchiului câteva rânduri pentru tine. Am aflat că ai schimbat universitatea și că ești împreună cu prietenul tău, ceea ce mă bucură nespun de mult. D. Corbu este un om serios, care mi-a plăcut din primul moment; nu știu însă nici astăzi ce a avut împotriva mea, căci a fost față de mine totdeauna rece. Te rog transmite-i salutări și spune-i că promisiunea dela gară n'am uitat-o. Il aștept la Paris împreună cu tine. Mă îngrijesc eu să poată veni.

Și-acum o veste: m'am căsătorit cu contele de Randal. Nunta a avut loc acum două săptămâni. Am fost în voiaj la Cannes; m'am reîntors căci unchiul mi-a scris că pleacă și n'am voit cu nici un preț să nu fiu prezentă la plecarea lui. Sunt foarte fericită că a fost chiar el din partea familiei voastre la nunta mea. Acum sunt tristă, căci voiu rămânea fără niciun prieten.

Aștept un răspuns cât de mic din partea voastră:

Henrietta.

Mircea restituî scrisoarea lui Pericle fără comentariu. Acesta se apucă de mâncare; nu se aștepta la surprindere din partea prietenului său, căci știa că el ascunde starea lui. Vedea însă eforturile ce le făcea pentru a-și păstra calmul și greutatea cu care înghițea bucățile de mâncare. A făcut bine că i-a arătat scrisoarea? De ce trebuia să-i redeschidă o rană veche, tocmai acum când narcoticul muncii a reușit să-l facă să uite.

Mircea îl întrebă fără să-l privească:

- Când ai de gând să-i răspunzi?
- Chiar astăzi.
- Lasă-mi și mie loc s'o felicitez pentru căsătorie.
- Cu plăcere.

Impinse farfuria goală și-și scoase jurnalul din buzunar. Literele îi fugeau pe dinaintea privirii. Nu înțelegea nimic; trebuia să citească titlurile de câte două ori. Ce rău să nu poți fi singur în asemenea clipe!

— Când vine tatăl tău? întrebă el.

— Peste câteva zile trebuie să fie la Cluj. Sunt curios de veștile ce ni le aduce.

— N'ai să afli prea multe dela el. Nu e comunicativ ca tine, ca să-i poți zmulge orice secret. De astădată a primit și el o lovitură. Poate de aceea își grăbește plecarea acasă.

Pericle nu răspunse. Ii venea greu să pună în discuție viața intimă a tatălui său. Recunoștea însă că tonul scrisorii primită dela el ascundea amărăciunea. Acest om care n'a suferit niciodată, a învățat ce-i suferința la o etate când mulți au trecut peste ea. Cât de ciudate sunt căile vieții! O singură întâmplare și toți primesc alt curs în gândire și simțire. Dacă verișoara lui n'ar fi venit la ei astă vară, Mircea rămânea acelaș om de știință, rece și echilibrat; tatăl său acelaș om, galant, nepăsător și cinic; el însuș ar fi fost privat de acea scântee pe care o produce frumosul și care are darul de a transfigura viața.

La masa vecină era o discuție vehementă, la care lua parte și președintele Centrului studentesc, care locuia la cămin. La un moment dat se produse vacarm. Câțiva studenți cari boicotau politica Centrului, au protestat împotriva mijloacelor pe care acesta voia să le adopte. Reacțiunea studenților de dreapta a fost însă atât de violentă, încât dizidenții se văzură nevoiți să cedeze. Servitorii se uitau mirați, neștiind dacă trebuie să mai servească mâncarea, sau nu. Scandalul a fost potolit de către președinte, care, servindu-se de autoritatea ce i-a mai rămas, făcu tăcere. Trimise pe răsvrățiți la locurile lor, căci cearta răscolise până și pe cei mai flegmatici, — și închise discuția.

Mircea se ridică și plecă cu Pericle. Sus în cameră se trânti în pat și încercă să adoarmă. Manea și Turdean, șușoteau încet, pentru a nu trezi pe colegul lor, față de care nutreau un deosebit respect. Pericle, la masă, compunea scrisoarea către Henrietta. Când isprăvi de scris trei pagini, vâri scrisoarea în sertarul mesei și așteaptă să se trezească Mircea. Voi să se culce și el cu toate că știa că nu poate adormi. Timpul acesta de după masă, trebuia să-l omori până la ora patru. Mircea care era dus pe gânduri, cu pleoapele închise, se sculă deodată și ceru scrisoarea lui Pericle.

— E în sertar, răspunse el.

Mircea deschise sertarul și luă scrisoarea. Pe pagina ultimă scrisese următoarele rânduri:

„Scrisoarea Dv. ne-a făcut multă bucurie. Dar fiindcă lucrurile nu se prezintă niciodată în stare pură, bucuria a fost întunecată de o știre prea puțin înveselitoare pentru mine. Vă urez totuși mult noroc și fericire:

Mircea Corbu.

Lipi plicul și ceru adresa lui Pericle. După ce fu gata își luă pălăria și paltonul.

— Plec la laborator, zise el. Scrisoarea o duc cu mine să o arunc la cutie.

— Vezi să nu uiți să pui mărci pentru străinătate!

Pe stradă luă direcția poștei. Cumpără mărcile la o tutungerie și puse scrisoarea la cutie. Plecă apoi în parc să se plimbe, renunțând să mai meargă la laborator.

V

Trenul accelerat sosi în gara Cluj la oră fixă. D. Văleanu cobori pe peron, întâmpinat de Pericle și Mircea. Avea aceeași figură distinctă, stăpână pe sine, măsurată în gesturi, cu o mică deosebire: tâmpile începeau să-i albească și privirea lui obosită nu mai avea nimic din strălucirea de odinioară. Pilula înghițită a fost amară. A simțit gustul ei dealungul întregului itinerariu; Franța, Elveția, Austria, atâtea țări în cari s'ar fi putut opri să petreacă și în care n'a zărit decât peisagii mohorite, întunecate de tristețea lui. În Viena a rămas să poposească câteva zile. A tras la hotelul „Kaiserhof”, s'a plimbat pe Kärnerstrasse, a vizitat Praterul și Schönbrunul și seara și-a petrecut-o în tovărășia unei simpatice vieneze la „Tabarin”. Tovărășa lui nu era frumoasă; avea însă a grație specific vieneză și știa să se atașeze de el. O întâlnise într'o drogherie, unde se duse să-și cumpere unele lucruri. Ea îl servi zâmbitoare și fiindcă el se simțea singur o întrebă în nemțeasca lui stricată dacă primește să meargă deseară la teatru. Fata se învoi cu bucurie. În timpul scurt cât a fost la Viena s'a simțit bine alături de această fetiță tandră, care se îndrăgostise de el. Ii auzea și acum glasul și cuvintele rostite la despărțire:

— Sie waren so lieb zu mir! Kann ich Ihre Adresse aus Rumänien haben?

La Budapesta aceeași încercare de a uita totul în brațele unei femei frumoase și pline de temperament, făcând chef până dimineața la „Dunapalota” cu muzică țigănească. A plecat și de aici nevindecat, păstrându-și calmul și nepăsarea, dar cu o rană necicatrizată. Și iată-l acum la Cluj, primit de fiul său și de Mircea Corbu pe care nu l-a putut suferi niciodată, dar care pare a fi totuș om de treabă. După îmbrățișarea de rigoare și o strângere de mână, îi întrebă:

— Ce mai e nou?

— Nimic deosebit, răspunse Pericle; așteptăm noutăți dela d-ta, tată.

D. Văleanu își încreți sprâncenele. Plăti hamalului și urcă în automobil, poruncind șoferului să-l ducă la cel mai mare hotel. Când fură instalați, d. Văleanu zise:

— Dela Paris poți aduce noutăți câte vrei, dar cine e în stare să le țină minte pe toate? Henrietta e bine; s'a măritat. Unchiul tău e deasemenea sănătos.

— E fericită? întrebă Pericle pe neașteptate.

— Aceasta trebuie să o întrebi pe ea și nu pe mine.

Automobilul goni dealungul căii Regele Ferdinand într'o învălmășeală de trăsuri și autobuse. În fața hotelului „Astoria” se opri și un boy alergă să ridice bagajele. D. Văleanu plăti șoferului. Nu lăsă pe Mircea și Pericle să coboare.

— Duceți-vă acasă și veniți la ora 7 să mă luați. Vom petrece seara împreună. Acum vreau să mă pun o leacă în ordine.

Dispăru în hallul hotelului, iar mașina își continuă drumul spre piață.

— Nu-mi place înfățișarea lui, diagnostică Mircea, când fură depuși la cămin și se aflară singuri.

— Nici mie, răspunse Pericle posomorit. N'aș fi crezut niciodată s'o puie așa de mult la inimă. Era un om care își bătea joc de viață.

— Viața știe să pună pe fiecare la locul său. Mai ales pe *vitaliști*. Imi pare rău de tatăl tău. Mi-a fost dușman, dar acum când îl văd în nenorocire, îmi devine prieten.

Seara se duseră la hotel și întrebară pe portar de numărul camerelor. Il găsiră pe d. Văleanu fumând, cu un ziar în față. Bărbierit proaspăt, odihnit, părea întinerit. Își luă pălăria și paltonul și eșiră.

Pe stradă lămpile erau aprinse. Lumea circula, venind de pe podul ce trecea peste Someș. D. Văleanu aruncă o privire în apa murdară; după ce a văzut Sena și Dunărea, acest râu nu mai putea să-i producă decât deziluzie.

— Unde se mănâncă bine? întrebă pe Pericle.

— Cred că la „Central”.

Făcură o tură pe Corso și Pericle arată tatălui său, Teatrul Național. În întuneric nu se putea distinge mult, deaceia lăsară pe a doua zi Universitatea și celelalte instituții. Intrară în restaurantul „Central” și luară masa. În sala de mâncare luminată din belșug, nu era multă lume. D. Văleanu mănăcă fără poftă și comandă un vin înfundat.

— Cine v'a sfătuit să schimbați Universitatea? întrebă el.

— A fost ideea lui Pericle, răspunse Mircea. Nu vă place orașul?

— Imi pare mort.

— După Paris orice oraș din România pare mort, exceptând poate Bucureștii.

D. Văleanu goli al doilea pahar cu vin și privi mohorit la o masă vecină, la care se așezase o familie. Ghidușiile partnerului, ce făcea curte unei femei între două vârste, îi aduseră un zâmbet de silă pe buze. După trei luni de Paris, provincia i se păru infectă. Ascultă răspunsul lui Mircea cu bunăvoință; altădată, nu l-a lăsat o clipă în pace. Dar adversarul de odinioară pare a se fi schimbat. A venit la gară, a primit să ia masa cu el, s'a purtat corect.

Pericle călcă din nou punctul nevralgic:

— A fost multă lume la nuntă, tată?

— Ce te interesează pe tine amănunțele acestea?

— O simplă curiozitate.

— Nuntă ca oricare alta, făcută cu mai mult fast și toasturi. A fost prezentă toată Legația Română.

— Nu cred să fi fost o ceremonie veselă, zise Mircea.

D. Văleanu îl privi bănuitor, dar se liniști. Nu era nicio aluzie. Răspunse blazat.

— Pentru unii a fost veselă, iar pentru alții tristă.

Mircea sorbi din paharul cu vin, fără a mai continua această conversație. Schimbarea petrecută în acest om, care altădată era numai spirit și ironie, îi făcea rău. Câtă amărăciune în cuvintele lui!

— Ei, copii, să mergem, zise el ridicându-se. Nu știți voi vreun local mai vesel? Un bar sau varieteu.

Pericle roși, dar Mircea nu găsi nimic nenatural în această idee. De ce n'ar putea merge tatăl și fiul la un bar împreună?

— „Palace”, e aici alături.

— Cum văd ești inițiat, glumi d. Văleanu. Ai mai umblat pe aici?

— Nu, căci n'aș fi avut nici timp și nici bani de așa ceva. Prețurile sunt pipărate.

— Sunt totuși mai puțin pipărate decât în streinătate, unde Leul își pierde de trei ori din valoare prin schimb.

Intrară în local. O lumină roșietecă străbătea prin candelabre pompoase. Mesele curate, se înșiruiau de jur împrejur, iar chelnerii treceau marțial dela un mușteriu la altul. Muzica cânta un jazz. Lăsară paltoanele la garderobă și se așezară. Chelnerul salută adânc pe d. Văleanu, ca și când s'ar afla în fața unui ministru, apoi prezentă lista. D. Văleanu comandă șampanie și diverse aperitive, pe cari Mircea nu le mai văzuse. În sală se iviră câteva femei, nu prea frumoase, cari așteptau o invitație la masă. Programul fu executat: dansuri, acrobații, duete. În sfârșit apăru o femeie de o frumuseță re-

marcabilă, care își execută numărul cu atâta grație, încât d. Văleanu, care zadarnic a căutat ceva potrivit, o chemă prin chelner la masă.

Pericle îi făcu loc sfios. D. Văleanu o descusu. Era nemțoaică din Karlsruhe, a fugit de acasă să se facă artistă, a dus-o greu, a suferit foame și frig și acum colinda varieteurile Europei centrale, și probabil le va cutreera în curând și pe ale orientului, unde știa că o așteaptă decăderea finală. Pericle, prin faptul că se ocupa cu filozofia, înțelegea binișor nemțește; fu cuprins de milă. Tatăl său se arăta însă nepăsător.

— Toate au o poveste la fel, zise în românește. Dacă ar fi să ne înduioșăm, ar însemna să nu te mai poți apropia de femei.

Se numea Martha. Ii dădu să bea și Martha ciocni paharul cu toți. Il goli întreg și se apucă din nou să ciripească în dialectul ei despre viața pe care a dus-o.

Către ziuă Mircea și Pericle, amețiți de beătură, plecară să se culce. D. Văleanu rămase cu Martha, până dimineață, apoi părăsi locul împreună cu noua tovarășe.

(Urmează)

I. NEAMTZU

PEREGRINĂRILE BARONULUI D'HAUSSEZ PRIN BANAT ȘI TRANSILVANIA ÎN 1831*)

Curioasă figură și acest baron de imperiu, afiliat Bourbonilor, ministru subt Polignac, iar după revoluția din 1830 constrâns să-și plimbe viața amară de proscris prin cele țări europene, abătându-se și prin părțile noastre de plină barbarie!

În „Istoria Românilor prin călători” dl. Iorga ni-l prezintă sumar, ca pe unul care, în loc de *Caranșebeș* aude pronunțându-se *Karansbeck*, iar în loc de Carpați, scrie în mod consecvent *Crapacks*.

Notele drumețului nostru deși superficiale, sunt totuși interesante. Fără să găsim în ele dese prilejuri de încântare. Prea era nația noastră infundată în tot felul de mizerii. Multe din ameliorări se lasă încă așteptate. Atâta doar că nu mai putem invoca scuze.

Atunci scuze aveam. Vina o purtau asupritorii. Dar Baronul hoinar nu se preocupă de așa ceva. Dânsul observă și notează, așa cum vine, fără plan și fără scop. Numai ca să scape — afirmă el — de povara unei imense plictiseli, de esență romantică, fără îndoială. Și cine știe? Poate mânat de un firesc sentiment de... parvenitism.

Farmecul acestor însemnări îl constituie tocmai stângăciile autorului, diletantismul lui mărturisit, contradicțiile lui. Ceeace ar putea fi uneori în detrimentul adevărului, dar și în avantajul culorii, ce dă o savoare notelor sale de drum. Ele ne ajută să respirăm din atmosfera vremilor înecate.

Pe atunci trenuri nu erau, ci se călătoria cu „*Forschpann*”-ul.

Cu *Forschpann*-ul — observă baronul — omul merge iute, dar ajunge încet, deoarece viteza cursei este compensată prin pierderea timpului la schimbatul cailor, unde trebuiesc așteptate ceasuri întregi după cai”.

Confortul însă lasă mult de dorit:

„Odată trăsura gata, doi bărbați, cărora nu le-ași putea da nu-

*) *Alpes et Danube* ou voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie par le Baron d'Haussez. Paris, Dupont. 1837.

mele de birjari sau de poștalioni săriră, unul în trăsură, celălalt călare, strigând grozav pentru a stimula caii. Glasul lor se anima, devenea arzător, aproape frenetic. Picioarele cailor se iuțeau; se făcea un crescendo înspăimântător de strigăte și accelerare, iar trăsura, luată cu o viteză cum nu mă așteptam din partea unor gloabe.

Ne aflam la câteva picioare de râu, pe un mal tăiat perpendicular și care putea să se surpe sub povara mea, în această cursă îngrijorătoare. Strigătele, imprecaziunile mele, și ceva mai mult încă, n'au ajutat nimic. Cutia trăsorii zmucită în toate direcțiile sălta când roțile se poticneau în vreo rădăcină de copac ce traversa drumul sau înclinată brusc din cauza urmelor de car, se freca de roți; iar eu participând la aceste oscilări violente, aruncat din dreapta în stânga, în momentul când fusesem împins de jos în sus, blăstămam drumurile și birjarii cari făceau cursă, caii cari, pentru a alerga cu toată puterea în mijlocul nisipului în care se scufundau până la genunchi, își regăseau o vigoare de care desigur n'ar fi dat dovadă într'o cursă moderată pe un drum bun, mă blăstămam pe mine însumi de a mă fi expus acestor inconveniente, numai pentru a-mi satisface curiozitatea cu câteva zile mai degrabă".

Pe aceste drumuri din Ungaria veacului trecut ajunge călătorul nostru în Timișoara, capitala Banatului.

„Orașul ascuns în vaste fortificații nu se lasă descoperit decât prin turnurile și linia lungă a cazărmilor. Imprejurimile sunt împodobite de păduri. Străzile trase cu sfoara și întretăiate în unghiuri drepte, sunt mărginite de case frumoase. Pe piețele obișnuite se ridică două catedrale, una consacrată cultului catolic, cealaltă ritului grec. În așteptarea unui asediu pe care Turcii de mult nu mai par dispuși a-l face, localnicii cultivă legume în șanțurile bastioanelor. Capitala Banatului este și a guvernului militar și civil. Poziția sa pe malul unui canal care se varsă în Tisa, și comunică cu Dunărea, favorizează un comerț avantajos pentru oraș și pentru regiune”.

O părere mai slabă are călătorul despre Lugoj. „Târgușor urăcios”, bântuit pe deasupra și de holeră. Într'adevăr în 1831 această molimă, ce apărea în mod periodic, ca un biciu al lui Dumnezeu, când într'o țară, când într'alta, făcea ravagii prin o parte a Banatului, până sus pe valea Mureșului. Ea ne permite să situăm însă anul de călătorie a ministrului exilat, și pe care a uitat să-l indice în note.

Înainte de a trece la Sibiu, călătorul se îndreaptă spre Mehadia, atingând în drum Caransebeșul, „sediul unui regiment de frontieră”. Dacă am face abstracție de cazărmi, — scrie baronul — de casele ofițerilor și de tot ce aparține administrației, nici acest orașel n'ar fi decât un „târgușor mizerabil”.

Satele din această regiune îi lasă o impresie rea. Ele nu sunt decât niște „case de lemn prost ticluite, niște cocioabe împletite din nuele, risipite în toate părțile; locuitorii nici măcar atâta oboseală nu-și iau ca să le tencuiască cu pământ. Putând aerul să circule fără nici un obstacol, ei s'au dispensat de a mai face ferești și hornuri; iar neavând pentru ce să se teamă de rapacitatea hoților, ușile sunt înlocuite printr'un fel de bariere făcute din trestie. Acoperișurile sunt formate dintr'un strat de pae, susținute de niște prăgine”.

Nu e mai puțin măgulitor nici aspectul locuitorilor pe cari îi întâlnește emigrantul în drum. „Mulți copii sunt complect goi; alții nu sunt acoperiți decât cu resturi din hainele părinților.

Femeile n'au ca îmbrăcăminte decât o cămașe lungă, pestriță, strânsă la șolduri printr'o centură având două șorturi și a cărei parte superioară servește de buzunar. Sub pânza albă strânsă de cap scapă în dizordine părul negru, deasupra umerilor. Pcioarele sunt goale.

Bărbații poartă o căciulă foarte înaltă și ascuțită din piele de miel, cămașe de pânză și pantaloni scurți. O vestă din piele de oae se adăogă acestui costum când e frig. Aceia cari nu umblă desculți, au ca încălțăminte o talpă neargăsită strânsă cu curele peste o bucată de stofă de lână, cu pătrățele albe și negre, în jurul gleznelor”.

Domnul Iorga, referindu-se la un alt pasagiu unde călătorul francez pretinde că descrie populația din Banat, e de părere că drumețul face o evidentă confuzie cu niște triburi de țigani. Se pare că și în cazul de față reminiscentele călătorului asupra aspectului etnografic bănățănesc sunt și ele destul de confuze și fără îndoială amestecate, mai ales în ce privește copiii și îmbrăcăminte femeilor cu elemente luate tot dela Țigani numeroși pe cari i-a putut întâlni în cale.

Dânsul constată o mizerie excesivă în rândurile populației bănățănești. Cauza o găsește în primul loc în inerția locuitorilor și în lipsa învățământului religios, dar mai ales în exemplul rău dat de preoți.

La Mehadia călătorul află niște băi moderne, puțin remarcabile din punct de vedere architectural, apoi niște clădiri vaste, menite să adăpostească pe acei pe cari îi atrag acolo apele sulfuroase. Cam trei sute de persoane puteau fi găzduite în acea vreme la băile Herculane.

„La Mehadia omul poate să găsească multe din cele ce se întâlnesc pretutindeni în acest fel de stabilimente: uneori sănătatea, foarte adeseori confirmarea boalei cu care a venit, supărare din cauza locuinței, o mare restricție, în tot ce se cheamă confort, o alimenta-

ție destul de proastă, și o cheltuială exorbitantă pentru nevoile prea puțin dispensabile. Se face bae dimineța; se mănâncă foarte prost la ora unu; seara se fac conversații asupra reumatismului și asupra efectelor de tratament; omul cutreeră piața ce desparte cele două rânduri de case, sau face o plimbare scurtă până la malul unui torent, când nu vrea să se cațere pe poteca ce se ridică în zig-zag pe creasta stâncoasă a unui munte. Sau cu capul în fereastră privește cum iasă noii oaspeți din trăsurile lor, pentru a-și exercita agerimea ghicind țara de unde vin, clasa căreia îi aparțin și la ce se poate aștepta în urma raporturilor pe cari le va avea cu ei. Puțin ar mai trebui ca să vrea să le ghicească chiar și numele. Se mai caută să se pătrundă în interiorul și obiceiurile vecinilor. Fiecare încearcă să facă pe malițiosul când poate, pe răutăciosul când n'are destul spirit să fie malițios, și se culcă de bună vreme pentru a pune capăt unei plictiseli care va reîncepe în ziua următoare și în tot timpul cât va dura cura.

Se vede așa dar că și la Mehadia este aproape așa ca la toate băile din Europa".

Și în multe privințe ca și la băile din timpurile noastre — am putea adăoga noi.

Lăsăm la o parte vizita amuzantă făcută la pașa din Orșova pentru a-l urmări pe călătorul nostru în drumul său spre Sibiu.

El se arată încântat de siguranța ce stăpânea pe acea vreme în regiunile pe cari le-a parcurs. „Siguranța drumurilor este încredințată unor fel de jandarmi călăreți, luați dintre grăniceri. Ei sunt îmbrăcați ca husarii, dar înarmați turcește. Poartă un iatagan și un pumnal trecut pe sub centură; un pistol lung atârnă de o curea împodobită cu nasturi de aramă, iar carabina este purtată pe spate sau atârnată de arcada șelei”.

Dar mai mult decât de hoți trebuie să tremure de pericolul holerei. Este impresionant tabloul sumbru pe care ni-l înfățișează din Lugojuul holeric, unde e silit, în drum spre Ardeal, să poposească mai mult decât ar fi dorit. „Era noapte. În casele în apropierea cărora se oprise trăsura mea, observai camere luminate. Fereștile erau deschise. Intr'una din case se făceau preparativele unei înhumări. Se aducea cosciugul; văzui când au așezat în el mortul. Intr'alta un preot dădea ultimile ajutoare, cele din urmă mângăeri ale oficiului său. Familia se afla în genunchi în jurul patului. După strigătele sfășietoare cari au întrerupt rugăciunile, am înțeles că moartea a făcut o nouă victimă. Puțin după aceea am văzut ieșind o femeie, scoasă cu sila din acest loc al durerii. Doi copii cari plângeau, ai ei fără îndoială,

au fost luați în brațe și duși de către martorii acestei scene dure-roase. N'a rămas pe lângă mort decât o persoană care părea mult mai preocupată de desordinea din casă decât de evenimentul care se produsese. Din când în când ea își intrerupea lucrul pentru a stropi mortul cu aghiasmă. Mai avui atâta timp să văd doi oameni intrând cu cutia fatală. Trebuiau să se grăbească: erau orele cinci, iar la șase convoiul funebru își începea drumul său de fiecare zi. Vor fi fost gata. Loviturile ciocanului răsunau în momentul când am auzit biciurile surugiilor mei".

Iată-l acum fugind de holeră, pe baronul francez, pe valea Mu-reșului, care-i face impresie bună, ce contrastează însă cu mizeria locuitorilor. Ceeace îl surprinde mai mult e raritatea satelor. Spune că trebuie să facă o cursă de peste 30 km. până să dea de vre-un sat.

De spectrul holerei n'a scăpat decât la Deva. „Târg păcătos” și „a cărui urățenie nu se micșorează nici prin titlul de capitală de județ pe care îl are dar nici prin numele de oraș pe care îl uzurpă”. Este însă încântat de dealul cetății și de cetatea veche bine conservată.

Sibiul ar fi clasat după dânsul între orașele frumoase dacă ar avea străzi mai bine pavate și dacă s'ar păstra alinierea caselor. Călătorul nu putea să nu remarce existența teatrului din Sibiu, a unei biblioteci destul de numeroase și a muzeului Brukenthal.

Baronul d'Haussez, ca fost ministru al coloniilor, deci economist prin vocație, caută să explice mizeria generală din Transilvania „țară care ar putea să fie una din cele mai frumoase, cele mai bogate și cele mai fericite de pe glob”. După dânsul sărăcia își găsește explicația în lipsa totală a debușurilor pentru produsele agricole. Consumația locală nu poate remedia această stare deoarece neexistând cumpărători, nimeni n'are nici un interes să producă. Dacă se va mai adăoga la aceasta depărtarea tuturor punctelor de mare consumație, apoi sistemul vamal nefast ce tratează Transilvania ca o țară streină, și în sfârșit situația geografică nefavorabilă a provinciei, tragedia economică a Ardealului din veacul trecut apare suficient luminată în cauzele ei. Prognosticul economistului francez își păstrează nota pesimistă. „Transilvania — conchide el — pare să fie condamnată la o sărăcie lungă și poate perpetuă, iar populația ei la o stare de civilizație staționară pe care ar fi trebuie să o amintesc ca prima cauză și oarecum determinantă a situației sale de plâns”.

Totuși o diminuare a răului i se pare posibilă. Ea ar consista „într'o creștere a populației și în crearea unei industrii ce ar contribui la mărirea consumației pe toată linia. Trebuie creată chiar în

țară această activitate dătătoare de viață pe care n'o poate obține din afară.

La creșterea populației și la formarea industriei mai sunt a se adăoga trebuințele. Ele sunt una din condițiile vitale ale societății. Prin ele se creiază, se întreține și se excită energia morală a maselor întocmai ca și cea a indivizilor. Un popor fără trebuințe nu va eși niciodată din starea de amortire în care se află".

Și totuși copii mulți întâlnește călătorul în peregrinările sale. Astfel prima condiție a unei ridicări economice i s'ar părea că nu este departe de realizare. Așa ar fi dacă un „regim vicios" n'ar neutraliza natalitatea mare. Călătorul deplânge mortalitatea infantilă excesivă din Ardeal. Este deosebit de supărător faptul că această plagă social-economică și națională e și azi încă, una din cele mai acute și vitale probleme din Țara noastră. „Nașteri — observă baronul d'Haussez — sunt tot atât de numeroase în Transilvania ca și în acele regiuni unde populația face progresele cele mai rapide; efectele acestui regim influențează atât de mult asupra sănătății indivizilor cari supraviețuesc încât cea mai simplă indispoziție poate cauza până la urmă moartea. La fel întâlnești puțini bătrâni. Termenul mijlociu de existență de abia este de 25 de ani și acela al vieții utilizabile nu pare să depășească zece ani. Să nu ne mire deci insuficiența manifestată la lucrările câmpului și sărăcia mare la o populație atât de repede secerată și care este constrânsă de a face sacrificii mari, pentru a nu obține decât o perioadă de zece ani de lucru pentru fiecare individ al ei".

Călătorul găsește că rasa transilvăneană este o rasă frumoasă. Se vor putea găsi la Pompeiu moravurile romane; se vor putea studia alte moravuri din aceeași epocă în Transilvania. Lângă Neapole nu se găsește decât locul și câteva din accesoriile scenei; actorii trebuie creați, adunați, puși în mișcare și făcuți să vorbească; aici ei vorbesc, mișcă, întocmai cum au făcut-o cu optsprezece veacuri mai înainte. Costumele, moravurile, teatrul, nimic nu s'a schimbat. Limba, cu toate modificările pe cari le-a suferit, a rămas în fond aceeași. Locuitorul primitiv apare în acelaș suman, ițari, centură lată de piele și sandale prinse cu curele, care disting dacul de pe basorelieful columnei lui Traian. Femeile au conservat bucata de stofă care le acoperea bărbia și grumazii după ce au învălit părul de pe cap".

Călătorul aplică o critică aspră sistemului de drumuri întocmit în modul cel mai absurd, împiedecând și prin aceasta bună starea economică a provinciei. „Transilvania este o țară de munți cu on-

dulații lungi și cu pante domoale. Trasarea drumurilor deci trebuie să fie o operație ușoară, ce s'a făcut totuși împotriva tuturor regulilor și contra celor mai simple indicații ale bunului simț. Drumurile atacă munții de pe partea cea mai înclinată, urcă punctele cele mai înalte și coboară fără să țină seama de panta de pe versantul opus. Inginerii au împins ignoranța până la disprețul potecilor, oricât de rudimentare, pe care le-au tăiat țăranii ajutați de instinctul lor sănătos, care ține locul științei și pe care le practică pentru a evita pantele prea aspre".

Găsim în notele de drum ale emigrantului francez și câteva observări privitoare la viața politică a Transilvaniei concentrată, întocmai ca și toate bogățiile țării în mâinile nobililor. Reținem doar constatarea despre felul cum se făceau pe vremea aceea „alegerile” pentru dieta țării, ce n'au fost scutite de abuzurile de rigoare. În materie de asemenea alegeri ne putem așadar referi la o tradiție respectabilă. Adevărat că atunci, pentru osul de ros, se certau între ei numai străini. Noi plăteam doar oalele sparte.

„Lipsa de educație, sărăcia, situația precară a unui mare număr de nobili — pe cari numai inscripția numelui în tabelele de recensământ, poarta curții cu un porumbar deasupra, o duzină de plop plantati în fața casei, îi deosebesc de clasa țărănească — îi fac pe aceștia să cadă sub influența irezistibilă a seniorilor dela cari ei dețin pământul în arendă și primesc chiar și ajutoare. „Un vot — îmi spunea un senior transilvănean — nu mă costă adeseori decât două sau trei legături de surcele sau o măsură de porumb, și cheltuielile de transport la sediul alegerii pe seama votantului pe care îl arunc cu alți doisprezece semeni de ai săi într'un car de boi, și-l trimit să voteze pentru mine”.

În drum spre Cluj călătorul nimerește la Alba-Iulia. Acolo „Ciceronii” voiau să-i arate celula unde fusese închis Horia. S'au oferit să-i mai povestească chiar și felul atroce în care „rebelii” au fost executați. Un sentiment de oroare, îl face pe emigrant să renunțe, spre regretul nostru, la detaliile dramei din 1785.

În ce privește Turda, amintirile sunt dintre cele mai puțin măgulitoare. Orașul i se pare „una din acele adunături urâte de barăci prost aliniate dealungul unor cloace botezate străzi, ce poartă în Ungaria și Transilvania numele de oraș”.

În călătoriile sale el putea să întâlnească multe spânzurători.

Acestea se aflau de obicei pe un loc ceva mai ridicat la marginea orașelor. Eșind din Turda el descopere două din aceste monumente triste. „Păcat că n'ați venit cu vreo câteva luni mai curând

— observă poştalionul, — aţi fi văzut acolo şapte spânzuraţi”.

La Cluj găseşte „străzi foarte largi şi aliniate indestulător. Pe o piaţă imensă unde într'un colţ se ridică catedrala, se vede faţada palatului locuit de către guvernatorul militar al provinciei. Câteva case spaţioase deşi cu un singur etaj numai, formează podoaba străzilor principale, unde circulă trăsurile elegante, cu câte patru cai aproape toate. Acest oraş, sediul guvernului şi al dietei transilvănene, este reşedinţa unei mari părţi din nobilimea provinciei”.

Acestei nobilimi îi păstrează emigrantul francez toată recunoştinţa. În mijlocul ei se simte acasă legănat de iluzia că se află în vreun salon dela Paris, Londra sau Viena. Poate extasul faţă de societatea rafinată a nobililor — unde era sărbătorit — îl va fi împiedecat să arunce o privire mai înţelegătoare dincolo de barieră. E de neînţeles cum acest proscris — care, deşi se complăcea în postura de sceptic şi hoinar plictisit, are toată grija să-şi afişeze umanitarismul vag, izvorât din ideologia revoluţiei franceze — nu este izbit de contrastul ce exista între mănunchiul de oameni constituiţi într'o clasă parazită ce posedă tot, şi masa imensă a mizerabililor lipiţi pământului şi despuiţi, până şi de munca braţelor, reduşi la o viaţă primitivă, aproape animalică. Baronul superficial, fără de simţul dreptăţii sociale, posedă un fond sufletec prea sărac şi meschin, pentru a înţelege adevărata cauză a stărilor înapoiate în care era ţinut poporul.

ERNEST ARMEANCA*)

*) Regretatul nostru prieten a scris acest articol, destinat revistei „Gând Românesc”, în ultimele zile când a mai putut ţine condeiul în mână. Il publicăm fără nici o schimbare, ca un omagiu adus memoriei sale.

CRONICA LITERARĂ

DANTE IN ROMĂNEȘTE

PE MARGINEA TRADUCERII D-LUI ALEXANDRU MARCU

E doar un veac de când pătura de sus a neamului nostru, formată pe vremea aceea din străini, sau din străinizați, tăgăduia limbii românești puțința de a cuprinde în formele sale noțiuni abstracte, necum subtilități de poezie înaltă. O mână de oameni însă făcură încă de atunci, prin numeroase tălmăciri, încercarea de a îmbrăca în haină românească produsele spirituale ale apusului luminat. Paralel cu împrumutarea și asimilarea cuvintelor luate din limbile surori, s'a început răscolirea scripturilor vechi și a cronicelor, dându-se la iveală, reinviindu-se înmiresmate arhaisme; pe de altă parte, în spațiu, s'au vânturat toate ținuturile românești, codrii și marginile de ape, munții și bărăganele întinse și s'a prins din cântec și poveste graiul viu și nebănuț de bogat al neamului nostru. Au venit apoi un Eminescu, un Coșbuc, un Creangă și alții și au prefăcut în operă măiastră nesfârșitul material lingvistic pe care l-au găsit, sau creiat. Aveam deci o literatură originală, bogată, înaltă; dar nu era de-ajuns.

Țări cu o viață spirituală de veacuri nu ne puteau primi alături decât atunci când le-am fi dovedit că aceleași noțiuni abstracte, aceleași subtilități de expresie pot fi plasticizate în cuvânt și în graiul nostru. Traducerea Bibliei fusese un pas, sfios. A lui Omer, altul. Rămănea, credem, suprema încercare: tălmăcirea lui Dante. Lumea întreagă se pleacă cu venerație în fața uriașei opere, pisc al gândului omenesc, punte către divin, a încruntatului pribeag florentin. *Divina Commedia*, care a făurit limba italiană, acum 600 de ani, înseamnă azi, în tălmăcire, verificarea bogăției și vitalității unui grai, piatra de încercare a puținții de cuprindere a unei limbi. Lucrul acesta, pe lângă alții fără însemnătate, l-a încercat Coșbuc, poetul pământului românesc, cântărețul vieții clocotitoare a țăranilor noștri. Pe lângă faptul că poezia lui se găsește oarecum în umbră azi, se ignorează și o altă parte a activității sale: erudiția lui de surprinzătoare resurse. Încercând să-l traducă pe Dante în românește a fost desigur mânat de nobila râvnă de a face dovada maturității limbii noastre și de aceea, duioasă, de a pune în mâna tatălui său, preot, la cererea acestuia, minunata carte despre iad și rai a „vrăjitorului” italian (afirmă d. R. Ortiz).

Coșbuc avea la îndemână nesecatele resurse de limbă de care dispunea, forța lui creatoare de poet, puterea de muncă grea de care

era nevoie și dragostea pentru opera pe care voia s'o tălmăcească. Poate însă o ambiție prea mare — totuși cât de vrednică de admirație! — sau poate numai o greșală metodică, l-au făcut să adopte versul pentru traducerea românească. Greșala avea multiple fețe. Dante ca orice poet genial, e intraductibil în versuri asemănătoare. Ar trebui — se spune mereu în astfel de cazuri — geniul unui poet de aceleași forțe pentru a crea din nou în altă limbă opere de acest fel, în versuri. Apoi terțina în care e scrisă *Divina Commedia* e o formă pur italiană, funciamente dantescă. E străină și deci improprie limbii românești. Cele câteva șăgalnice terține din poeziile sale nu-l îndreptăteau pe Coșbuc să încerce strofa originală a lui Dante. Termenii greoi, abstracți, atât de deși în *Divina Commedia*, dacă s'au putut mlădia în strofă și rimă sub mâna vrăjită a demiurgului italian, era peste puțină să se supună orânduirii, oricât de dibace, a vânosului Ardelean. Trebuie să mărturisim că, ici și colo, unde abilitatea și norocul meșterului român se potriveau cu limpezimea textului italian, au ieșit la iveală terține demne de a sta alături de original. Textul unei opere ca *Divina Commedia* trebuie însă absolut respectat și nimănui nu i-ar trece prin gând să schimbe, în tălmăcire, un cuvânt sau să-l suprimă. Coșbuc, disciplinat erudit, s'a conformat acestei imperioase regule. Aici a fost stânca de care s'a isbit el și pe care n'a putut-o birui. Urmarea stringentă a textului și alcătuirea dificilelor terține a anchilozat tălmăcirea lui în forme țepene, greu de înțeles, neromânești. De aceea, *Divina Commedia* lui Coșbuc n'a avut rezultatul dorit, acela de a se împrăstia în masa doritoare de literatură înaltă și a rămas doar o titanică încercare, peste puterile unui om, totuși spre mai trainica glorie a lui Gheorghe Coșbuc.

Ce trebuia să facă acela care ar fi voit să dea totuși neamului românesc cel mai frumos dar ce i se putea face? Să continue trudnica încercare a lui Coșbuc care se dovedise fără sorti de isbândă? Ar fi însemnat să nu ție seama de experiența pe care atâția ani au dovedit-o, să se alătore unei palide realizări, să lipsească, mai ales, cultura românească de o valoare pe care o râvnea de mult și pe care era silită s'o caute altunde. Dl. Alexandru Marcu a înțeles acest lucru când a început traducerea lui Dante în proză. O tălmăcire a lui Dante în limbajul obișnuit s'a făcut în multe țări. Și desigur că pentru cei lipsiți de puțința de a admira în original frumusețea granitică a terținelor dantești era destul de mult și prilejul de a se apropia măcar de gândul amețitor de înalt și de imaginile isbitor de neașteptate și nouă ale nemuritoarei poeme. Dl. Marcu făcuse acest lucru, publicând în proză comună, în diferite reviste, fragmente mai de seamă din *Divina Commedia*. Și atâta ar fi fost de-ajuns. Dar dl. Marcu nu s'a mulțumit cu atât. Nu știm dacă a scris vreodată versuri sau, dacă le va fi scris, modestia îl va fi oprit de a le da la iveală; îl bănuim însă un poet, un autentic și neaș poet. Căci numai un poet putea avea luminoasa idee ca, în tălmăcirea lui Dante, lăsând la o parte forma strâmtă a versului exigent, să păstreze totuși toată melodia, când caldă de dragoste umană, când aspră și colțuroasă ori solemn aulică a poemului dantesc.

Dl. Alexandru Marcu a ales deci proza ritmică, mijloc minunat

de potrivit pentru tălmăcirea *Divinei Comedii*. Să nu credeți că va fi fost ușor. Mai puțin exigentă decât terțina cu număr fix de silabe și cu obligatorie rimă, proza ritmică are totuși canoane la fel de neînduplecate. Primul mare merit al d-lui Alex. Marcu aici stă: în a fi prins în frazele care se succed ritmul cel mai apropiat de cel original precum și de tonalitatea conținutului. Aici și-a arătat el puterile de mare tehnician al versului. Al doilea merit al d-lui Marcu e în bogata limbă pe care o întrebuițează. Dacă n'am ști că din prima tinerețe și până acum d-sa a căutat să mute în tipar românesc zeci și zeci de opere în proză și versuri, marile creații ale geniului italian, dela Boccaccio la Leopardi, dela Pirandello la Papi, că a redat, credincios, în cea mai bogată românească, limba felurită a celor de mai sus, ne-ar mira la un intelectual emerit ca d-sa stăpânirea atât de completă, de desăvârșită a unui grai nespuse de colorat și bogat. Citiți, cei cari puteți, de sigur, terțina dantescă și când i-ați înțeles miezul de multe ori dificil, comparați-l cu versiunea românească a d-lui Marcu, pentru a vă putea da seama de corespondența, de proprietatea termenilor întrebuițați, ba uneori, chiar, de mai conturata lor precizie, de mai plastica lor realizare. Iată pentru ce putem spune, cu toată seriozitatea necesară unei atari afirmări, că dl. Alexandru Marcu n'a tradus numai *Divina Commedia* în românește, ci a creiat din nou, în grai românesc, uriașa operă a nemuritorului florentin. Isbânda d-lui Alex. Marcu e izbânda limbii noastre românești, care, acum, numai după o sută de ani de când era oropsită, a ajuns în stare să cuprindă în formele ei cea mai înaltă creație a geniului omenesc.

Trebue să adaugem că Dante nu poate fi astăzi înțeles fără un comentariu, un bun comentariu. Un alt mare merit al d-lui Marcu e deci acela de a fi condensat în minimum de spațiu necesar, cele mai autorizate interpretări. În privința textului a urmat în deaproape ediția critică a Societății dantești. Admirabilă a fost apoi ideea de a întovărăși textul cu ilustrațiile avântate ale d-lui Mac Constantinescu, adevărate fresci de viziune dantescă. Iar tipărirea de către Scrisul Românesc din Craiova în condiții de superioară tehnică a dat înveșul potrivit acestei vrednice strădăni.

HORIA GEORGESCU

CRONICA ISTORICĂ

DISCUȚII ASUPRA SINTEZEI ARTEI ARDELENE

După ce am discutat în no. 2 al acestei reviste o încercare de sinteză a unui specialist din Ungaria, să examinăm acum o altă încercare de acest gen, de data aceasta a unui nespecialist*). Din principiu nu ne ocupăm de lucrările diletanților. Dacă în cazul de față ne abatem dela regulă, este din cauza că avem a face cu un diletant

*) *Buday Árpád*: Erdélyi művészettörténeti jelentősége. „Nagyenyedi Album” redactat de Kukinich Imre. Budapesta, 1926, p. 49—79.

cu pretenții, care se crede chemat de a-și manifesta convingerile prin faptul, că este ardelean și pentru că profesează o specialitate înrudită: arheologia, al cărei profesor este la Universitatea din Seghedin**). Vom cerceta scrierea, ca să vedem, ce se poate întrebuița pentru o viitoare lucrare de sinteză și cari sunt slăbiciunile ei.

Punctul de plecare, că „popoarele cu aptitudini artistice nu se pot valida, dacă condițiunile naturale apasă cu forță elementară talentele”, că „și în artă există popoare libere (creatoare) și de servitori (cari primesc neschimbat și fără critică ceea ce este străin)” poate fi considerat ca justă măsură, precum justă este și observarea, că pe pământul Ardealului nu numai se întănesc dar și se contopesc curentele de idei din răsărit și apus. Nu putem decât aproba că autorul se ocupă și de arta țărănească; o sinteză a artei unei provincii nu se poate face neglijând-o și mărginindu-ne numai la cea cultă, cum s'a constatat de demult și în istoria literaturii. De însemnătatea influenței bizantine în Ardeal autorul e convins, deși prea puține monumente cunoaște. La aprecierea stilului gotic-ardelean nu cade în exagerări, recunoaște că operele aici sunt modeste și nu se pot compara cu cele apusene, sculptura medievală din Ardeal o consideră sărăcăcioasă, iar despre monumentele funerare ale renașterii din Transilvania are părerea, că nu depășesc măsura unui bun măiestru pietrar. Dacă observările acestea sunt la locul lor, totuși trebuie să constatăm, că ele nu reprezintă nimica nou, precum întreg materialul tratat nu este nou, nici o operă, care să nu fie publicată ori cunoscută.

Lipsa de material nou poate fi scuzată prin faptul, că la o asemenea lucrare nu materialul nou, ci sinteza este lucrul de căpetenie. Dar nici concluziile nu sunt noi și anume, că 1) în Ardeal și teritoriile „Partium” în 1000 de ani continuitatea istoriei ungare nu s'a întrerupt; 2) că Transilvania este țara libertății în domeniul artelor: nu se retrage din calea niciunei influențe, dar nu se supune imediat și necondiționat, ci conordează (amalgamează) influențele străine (o însușire ungurească — după autor — fiindcă Sașii nu au devenit în artă nici independenți, nici ardeleni); 3) că în Ardeal conservativismul sănătos e o notă caracteristică principală.

Să examinăm aceste puncte de sinteză. Primul punct cade nefiind o caracteristică a artei ardelenene, ci o constatare politică. Punctul 2 și 3: o anumită amalgamare a influențelor străine și conservativismul au fost relevate de B. Pósta înainte cu 24 ani (A magyar nemzet és a művészetek. Anuarul Universității din Cluj, 1910—11, fasc. II, p. 30—31). D-l Buday reproduce fără indicarea izvorului părerea lui Pósta cu o singură modificare: la Pósta aceste două caracteristici se refereau la arta din toată fosta Ungarie, pe când d. B. o aplică numai pentru Ardeal. Caracteristicile relevate de Pósta și reproduce de Buday sunt discutabile și ele și trebuiesc supuse unui examen critic. Că există cazuri suficiente de amalgamare a influenței orientale și occidentale este cert, dar, că ar fi o regulă generală la monumentele ardelenene ori măcar la majoritatea lor, este inexact;

**) Catedra este de arheologie și istoria artei.

trebuie să distingem între arta cultă și cea țărănească, între arta plastică și cea industrială, apoi între cele trei națiuni ardeleni, fiindcă la fiecare gen ori națiune constatarea ori gradul va fi altfel. La Sași și Unguri influențele orientale se manifestă în arta industrială, arme, costume, covoare și arte textile, cahale și ornamentică, lipsește însă în cea plastică, care e occidentală; în arta populară o găsim mai mult în cea din Unghiul Căleatei; la Români influența orientală (bizantină) se manifestă în arhitectura și pictura religioasă cultă și chiar în cea religioasă populară. Apoi gradul de penetrare a influențelor din est și vest variază, la o parte considerabilă a monumentelor lipsește orice influență orientală, la altele prevalează, la multe nici nu poate fi vorba de o amalgamare, ci numai de o preluare servilă ori de o împământenire trecută prin sufletul național, deci de o preluare. Vedem deci, că în locul generalizărilor pripite problema trebuie mai bine studiată, ca să putem trage concluzii generale. Este mai exact, dacă am spune, că *în arta ardeleană adeseori găsim simultan stilul oriental, bizantin și cel apusean, uneori chiar în aceeași operă găsim aceste elemente de stiluri diferite juxtapuse ori amalgamate*. Accentul nu zace pe amalgamare ori concordanță, ci pe coexistența elementelor occidentale și orientale. Concordarea acestor elemente nu este un privilegiu al Ungurilor, o găsim tot așa de bine la Sași și mai ales la Românii ardeleni, chiar în arhitectura cultă, de ex. biserica română ortodoxă din Brașov a Sf. Nicolae este occidentală ca exterior, dar bizantino-română ca interior.

Dacă conservativismul ardelean este sănătos ori un simptom patologic, este o problemă. Stilurile apusene ajung aici cu întârzieri mari, ele se manifestă în genere prin opere mediocre, provinciale, uneori rustice. Rămâne de cercetat, dacă acest caracter de simplificare provincială emană din sufletul ardelean, din caracterul național al uneia ori a celor trei națiuni, ori dacă rustificarea și întârzierea este un rezultat al împrejurărilor, neprielnice dezvoltării artelor într'un tempo mai accelerat și la un nivel mai înalt. Iată cum poate deveni o caracteristică care pentru dl. B. este o calitate, o notă nefavorabilă pentru altul.

Nici în transformarea, dominarea prin sufletul ardelean ori național a influențelor și mai ales a stilurilor străine — ca regulă generală — nu credem, din contra noi credem, că stilurile apusene au fost cultivate în mod servil în Ardeal, fără a-le naționaliza, fără a-le da un caracter distinct ardelean (poate numai cu excepția orfevrăriei și chiar aceia numai parțial) ceea ce consideră dl. B. ca specialități ardeleni: bisericile castele, smalțul ardelean înseamnă numai o preferire și repetare unilaterală frecventă a unor forme, genuri și tehnice străine, favorizate de împrejurările locale. V. Roth (Baukunst, p. 3) a făcut constatarea, că nu găsește nimic în arta Sașilor ardeleni ce ar fi specific săsesc, pentru că arta lor e germană, nu săsească. La monumentele Ungurilor ardeleni mai puțin poate fi vorba de caracter național decât la Sași, fiindcă artiștii executori erau de obicei nemaghiari, cel mult de anumite preferințe ale comandatorilor. Dacă autorul deosebește în artă numai popoare libere, creatoare și popoare de servitori, pe cele din Ardeal în această din urmă ca-

tegorie ar trebui să le înșirăm. Căci oricât ne-am iubi țara și provincia patriotismul local nu e permis să ne întunece judecata.

Afirmația emfatică: „Transilvania e țara libertății în domeniul artelor” se poate referi la Unguri, Sași și străini, dar nici la un caz la Românii ardeleni, pentru cari Transilvania a fost țara oprimării. Este inutil ca recenzentul să cadă în greșala repetărilor motivării, după ce a demonstrat aceasta în broșura sa „Die Kunstdenkmäler der Siebenbürger Rumänen” (p. 13—14) și în comunicarea sa dela Congresul de studii bizantine la Sofia, 1934. Adevărul relevant de noi în punctul de plecare al articolului recenzat cerea, ca să fie înșirate condițiile nefavorabile pentru o artă cultă română în Ardeal, a cărei inferioritate este vădită față de cea din Moldova și Muntenia și desigur nu din lipsa de talente creatoare. Libertate pentru Românii ardeleni nu a existat decât în arta populară, dar aici s’au și creat numeroase capodopere.

Precum am văzut, cele trei caracteristice ale artei ardeleni fixate de dl. B. nu sunt noi, nici îndiscutabile. Nici expunerea și argumentarea nu e mai bună. Cunoașterea monumentelor, mai ales a celor românești lasă mult de dorit, ne izbește în față apoi o serie de erori și lacune, cari toate rezultă din lipsa de studii serioase în istoria artei a autorului: nu are noțiuni clare asupra diferitelor stiluri istorice, nu a controlat „părerile” sale nici măcar în manualele cunoscute. Astfel crede de ex. la pag. 64, că barocul a rămas dominant în Ardeal până în 1867 și chiar după acea dată, mestecat cu cel al renașterii, și că stilurile cari au urmat după baroc s’au manifestat numai prin detalii neînsemnate. Ce ignoranță revoltătoare chiar pentru un diletant! O altă afirmație mare, în schimb necontrolată și complect greșită la pag. 61: „Genul de biserici-castele săsești, la cari însăși biserica a fost întocmită pentru apărare cu culoare, etc. este o specialitate ardeleană. În străinătate un unic exemplu există în Austria de jos”. Autorul nu a priceput bine o propoziție a lui Piper, reproducută de Sigerus și nu a controlat „opinia” sa nici măcar în manualele arhicunoscute, de ex. Bergner ori Enlart. Acesta din urmă în manualul din 1904 dă chiar trei ilustrații de astfel de monumente în Franța (Fig. 266, 277 și 278). Stilul baroc nu cu Habsburgii intră în Ardeal, cum afirmă dsa, ci mai înainte cu vreo 60 ani: după Roth, (Plastik, p. 163 și Altäre, 194) pe la 1630. Artă bizantină este terra incognita pentru dl. B. Bisericile din Dečani și Gračanitsa nu sunt monumente albaneze, ci sârbești, prima a fost ridicată de regele sârb Ștefan Uros III, a doua de regele sârb Milutin; la Gračanitsa nimic nu e italian (dsa afirmă că totul e italian); aceste monumente nu se găseau în „Albania” cum scrie dsa, fiindcă un stat albanez nici nu a existat în acea vreme. Din monumentele istorice românești nu cunoaște decât biserica din Prislop, cum s’ar putea risca altcum afirmația dela pag. 55 că „bisericile ortodoxe nu urmează planul bizantin” ci cel apusean, când mai toate bisericile noastre de zid au plan bizantino-român, chiar dacă elevația și detaliile arată influențe ori stiluri apusene. Cum am putea admite, că Nicodim a edificat la sfârșitul sec. XIV biserica din Prislop după modelul bisericilor coptice din sec. V (p. 54) când tipul a existat la Athos și în Serbia, deci cu

mult mai aproape în spațiu și timp. La pag. 52 citim, că în opoziție cu Ardealul în Principatele române autonomia orașelor și organizația breslelor sunt străine ori au avut numai viață aparentă; afirmație din domeniul fanteziei, când oricare carte de istoria Românilor l-ar fi informat despre contrarul. Față de astfel de lipsă de cunoștințe elementare, cari nu se pot ierta, celelalte erori, de ex. că consideră ca ungurească statuia equestră a sf. Gheorghe dela Hradčany din Praga ori că nu cunoaște fațada bisericii ev. din Bistrița, ne apar ca bagatele.

Incontestabil este, că cu asemenea bagaj de cunoștințe este o îndrăzneală să te apuci de o sinteză. Articolul aruncă o lumină foarte nefavorabilă asupra autorului precum și asupra albumului comemorativ în care a apărut. El poate fi praf în ochii mulțimii necunoscătoare, pe care o servește cu erori îmbelșugate, grave și cu un tupeu ce te uimește, specialistului însă nu-i spune nimic nou nici în concluzii, nici în expunere, ci cel mult afirmații pripite, supărător de inexacte și-l exasperează prin ignoranța sa în elementele specialității, în care s'a improvizat cu pretenții. De aceea credem, că vom fi dispensați în viitor a ne mai ocupa de o eventuală nouă încercare în istoria artei a d-lui Buday.

CORIOAN PETRANU

BCU Cluj / Central University of Cluj

CRONICA CULTURALĂ

SPRE O NOUĂ EDUCAȚIE A TINERETULUI

Asistăm în momentul de față în Țara Românească la desăvârșirea unei opere a cărei înfăptuire nu mai putea să întârzie: educația unitară, într'un spirit național a tineretului.

Ori încotro ne îndreptăm privirile pe meleagurile europene, vedem conducătorii popoarelor preocupați de aceeași problemă. Toți socot — și pe bună dreptate — că educația școlară obicinuită de care se împărțea pînă acum tineretul, nu mai este suficientă, căci generațiile de mâine vor avea de luptat în curînd cu dificultăți pe cari înaintașii nu le-au întîlnit în calea lor. Pentru a le putea învinge, spre binele propriu și al neamului, va fi nevoie de un „front comun”, de un efort colectiv, în vederea căruia un antrenament sistematic se impune. Utilizînd acest termen împrumutat sferei sportive, nu ne gîndim în primul rînd la cultura fizică, desigur și ea de-o foarte mare însemnătate, ci avem în vedere mai mult latura morală a educației.

Tineretului îi trebuie înainte de toate o concepție de viață potrivită cu spiritul vremilor pe cari le străbate, capabilă să servească aspirațiunilor de ordin cultural și social-politic spre cari se îndreaptă națiunea din care face parte.

Pretutîndeni marile prefaceri prilejuite de ultimul război au deviat vechiul curs al acestor aspirațiuni, în unele țări ele au fost complet înlocuite și numeroase popoare din actuala Europă se gă-

sesc de curând în fața unui nou ideal. Din ce în ce mai mult oamenii își dau seama, că pentru a se apropia de el trebuiesc găsite și aplicate metode noi. Revoluții au devenit astfel necesare pe multe țărâ-muri, valori de altă dată au fost sacrificate. În domeniul educației una din cele mai semnificative schimbări pe care o putem înregistra este abandonarea individualismului, scump generațiilor premergătoare și înlocuirea lui prin doctrina subordonării necondiționate a tendințelor individuale, interesului superior al colectivității.

Viața evoluează astăzi într'un ritm atât de accelerat, concurența dintre singuraticile state este atât de inverșunată, încât numai acele popoare pot spera să se afirme în viitorul apropiat cari dispun de un tineret inchiegat sufletește printr'un ideal comun, pregătit să lupte desinteresat și disciplinat pentru înfăptuirea lui. Nici o țară nu-și mai poate permite azi luxul fragmentării tineretului ei în grupări sau curente cu ideologii și drumuri diferite, pretutindeni se impune o concentrare a forțelor, o contopire a energiilor într'un singur elan, îndreptat spre aceeași țintă. Oriunde mergem, în Italia, Germania, Rusia sovietică, Ungaria, etc. găsim tineretul încorporat în formidabile organizații menite să-i completeze educația școlară și să-i formeze calități cari să transforme individul în luptător conștient și devotat în slujba Patriei. Ideia națională întunecată pentru un moment și-a recăstigat vechea ei splendoare și încălzește iarăși sufletele.

Nicăiri nu se simțea mai mult decât la noi nevoia unei astfel de educații a tineretului, fiindcă nici o altă țară n'are încă atâta de înfăptuit pentru consolidarea ei culturală, economică, socială și politică. Și poate că nicăiri generațiile de după război n'au fost mai desorientate, mai puțin unite în jurul unui crez comun decât în această Românie Mare al cărui viitor ne este scump tuturor, dar pentru a cărui asigurare am făcut încă atât de puțin.

Țara trebuie să-i aducă întreg prinosul ei de recunoștință M. S. Regelui Carol al II-lea care, înțelegând enorma însemnătate a educației tineretului încă de mult se străduiește s'o organizeze. „Ne trebuiesc caractere” a spus M. S. Regele. Școala oficială cu greu le va putea produce. Pentru a da tineretului această educație etică menită să transforme fiecare Român într'un ostaș conștient și devotat în serviciul Neamului, trebuiește creiată o școală vie, care să nu rămână închisă în domeniul abstractului, ci să-și încadreze elevii în realitatea vieții.

Această formare a caracterului nu se poate face în vârstă adultă, ea trebuiește desigur începută în copilărie. Încă dinainte de război activează în această direcție „Cercetășia Română”, întemeiată și condusă tot de M. S. Regele, pe când era Prinț moștenitor. Preocupat neconținut de această problemă „Voevodul culturii românești” a creiat de curând „Oficiul de educație a tineretului român” (O. E. T. R.), înființând în același timp, pe lângă Cercetăși, organizația „Străjerilor” complectată prin cea a „Educației preregimentare”. În același spirit activează de câțiva ani și organizația „Șoimii Carpaților”, înființată în cadrul „Astreii” la Cluj și răspândită în numeroase orașe și sate din Ardeal prin străduința D-lui Profesor Iuliu Hațieganu.

Conduse de un „Consiliu superior de îndrumare al Oficiului de educație a tineretului român”, toate aceste organizații activează intens sub directa conducere a M. S. Regelui. O școală a conducătorilor de Străjeri și comandanților de Cercetași funcționează permanent la Breaza, formând cadrele necesare acestor organizații. Există deci cele mai bune nădejdi că prin munca lor vor izbuti să crească generații unite sufletește prin sentimentul conștiinței naționale, pătrunse de simțul datoriei și spiritul de jertfă, fără de cari nu se va putea garanta propășirea Neamului și Țării, pentru a cărei întregire s'a vărsat atâta sânge.

SORIN MUNTEANU

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și Reviste

ION MUȘLEA, *Contribuțiuni la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania (până la Unire)*. Cluj, 1935, 38 p.

Vechile biblioteci românești ale Ardealului și Banatului sunt ignorate, atât de streini (de cele mai multe ori din interes), cât și de noi înșine. Și ele sunt cu mult mai numeroase și mai importante decât se bănuiește. După ce a scotocit Ardealul în lung și lat prin chestionare — la care e regretabil că nu se răspunde totdeauna cu seriozitate — dl. I. Mușlea a descoperit aproximativ o sută de astfel de biblioteci, cu un caracter mai mult sau mai puțin public, numai la orașe. Dacă la această cifră frumoasă adăugăm bibliotecile particulare și să-tești atunci ajungem la rezultate destul de elogioase pentru vechea noastră căr-turărimă, care îndată ce a venit în con-tact cu cartea românească a iubit-o cu simțenie, făcând din ea o piesă de rezistență națională.

Dl. Mușlea studiază aceste biblioteci după instituțiile și categoriile sociale care le-au întemeiat. La sfârșitul studiului dă apoi o înșirare a lor, oraș de oraș, im-preună cu toate indicațiile statistice și bibliografice privitoare la ele, pe care le-a putut găsi. N'avem de gând să in-trăm în acest desig de informații, de multeori foarte utile pentru istoria no-astră culturală. Ne mulțumim să desprin-dem, în această scurtă însemnare, câte-va fapte care ni se par caracteristice

pentru trecutul cultural al Ardealului.

Cultura românească din Ardeal a avut totdeauna un caracter social. Dacă din motivele pe care le cunoaștem cu toții, nu s'a putut ridica, până la Unire, prea sus pe culmile creațiilor originale, s'a difuzat, în schimb, în straturile sociale ro-mânești. Studiul trecutului bibliotecilor ne aduce noi dovezi în această privință. Dacă instituțiile noastre de cultură și-au întemeiat biblioteci încă din sec. XVIII, cărțile lor n'au rămas închise în rafturi, ci au circulat din mână în mână, ținând locul bibliotecilor publice, care ne lip-seau. Cartea românească a fost iubită de timpuriu, chiar și de cei care nu-i pu-teau descifra slova. Astfel harnicii și in-treprinzătorii negustori brașoveni, dacă nu știu ceti, sau se descurcă anevoie în hățișul buchilor, pun pe profesori să le citească, în cea dintâiu „casină” româ-nească, întemeiată pe la 1835, cu sigu-ranță cu obolul lor, așa cum s'a înteme-iat și *Gazeta Transilvaniei* și școalele Brașovului. Intre cele mai vechi cataloa-ge de cărți românești din Ardeal este cel de pe la 1850 al săpunarului Basiliu Bre-diceanu din Lugoj (p. 8). În a doua ju-mătate a veacului trecut, când meseriașii și negustorii reușesc să pătrundă aproa-pe în toate orașele, ei se organizează în acele reuniuni de „sodalii”, al căror isto-ric regretăm că se lasă atât de mult așteptat. O astfel de reuniune, cea din Sibiu, avea pe la 1896 în biblioteca ei nu mai puțin de 853 volume românești, cum-părate din cotizația săptămânală de 2 „crețari” a membrilor. Și cărțile nu sunt

numai o podoabă, ci circulă întins: imprumuturile se fac de trei ori pe săptămână, ceea ce unui specialist ca dl. Muşlea i se pare, pe drept cuvânt, „un stadiu foarte înaintat pentru o bibliotecă de meseriaşi români” (p. 18). „Sodalii” români au mai avut biblioteci la Braşov, Blaj, Alba-Iulia, Cluj şi Bistriţa, cea din urmă singura bibliotecă românească din localitate, din care se înfruptau toţi intelectualii.

Coborînd o treaptă mai jos pe scara socială ar trebui să amintim de bibliotecile săteşti, foarte importante pentru difuzarea culturii româneşti în Ardeal. Dl. Muşlea le aminteşte însă numai în treacăt, intrucât nu intră în planul lucrării d-sale. Reţinem şi noi frumosul număr de 594, pe care Astra le avea în 1913 (p. 11). Şi aşteptăm dela autor un studiu amănunţit asupra lor...

Dacă nu se insistă asupra bibliotecilor ţărăneşti ni se dau preţioase informaţii asupra circulaţiei cărţii în mijlocul conducătorilor sulateşti ai satelor noastre: învăţătorul, preotul. Reuniunile învăţătoreşti îşi alcătuiesc, începând de pe la 1870, bibliotecile lor, în care alătura de cărţile de specialitate ocupă un important loc şi cărţile de literatură şi cultură generală. Dela Făgăraş la Oraviţa, dela Arad la Şimleu, aceste biblioteci împânzeau întreg Ardealul, crescând stufletul românesc al dascălimii noastre. Pentru a da şi cifre, e destul cred să amintesc că numai bibliotecile reuniunilor învăţătoreşti unite din arhidieceza Blajului numărau în 1914, 3543 vol. cifră destul de importantă pentru acel timp.

Uneori cartea românească hrăneşte conştiinţa naţională a elevilor dela şcolile ungureşti. Astfel „preparanzii” români dela Şcoala Normală de stat din Zălau îşi înghebează încă de pe la 1875 o modestă bibliotecă, iar cei doi preoţi români din Făgăraş înfiinţează fiecare câte o bibliotecă pentru elevii români dela şcolile maghiare de acolo. Pentru a nu mai aminti de bibliotecile studenţilor dela Universităţile din Cluj şi Pes-

ta. Cei dela „Petru Maior” dându-şi seama că în capitala maghiară sunt izolaţi de latinitate, încă din 1879 alcătuiesc o „bibliotecă franceză” (p. 13).

Multe din aceste izvoare de cultură românească s'au stins în învălmăşeala din 1918. Pe ruinele lor se înfiripă, destul de anevoie, altele. Dar dacă nu mai avem posibilitatea de a reconstitui toate vechile noastre biblioteci, cărţile cărora ar trebui să le preţuim ca pe nişte moaşte sfinte, să ajutăm cu toţii la istoricul lor. Dl. Muşlea a făcut de astădată numai o istorie exterioară a acestor biblioteci. Pentru a ajunge la istoria lor interioară ar trebui să cunoaştem cărţile din care erau alcătuite şi circulaţia lor. Şi pentru acest studiu informaţiile sunt foarte sărace. Dl. Muşlea aduce un regretabil exemplu în această privinţă: nici astăzi nu se ştie precis ce cuprinde cea mai importantă bibliotecă veche a Ardealului, „Biblioteca Centrală” din Blaj, în rafturile căreia se vor ascunde atâtea surprize pentru istoricul nostru cultural.

Alătura de bibliotecile cu un caracter public ar trebui studiate apoi bibliotecile particulare, uneori surprinzător de bogate. Ca să dau un singur exemplu, cine dintre cei cari au trecut prin Năsăud, n'a admirat colecţiile bibliofilului pasionat I. Marţian, în care manuscrisele vechi stau alătura de incunabule extrem de rare?*)

*) Câteva informaţii de amănunt, utile pentru acea istorie interioară de care aminteam: Un catalog al bibliotecii liceului din Braşov pe clase a publicat Al. Bogdan în *Revista Generală a Invăţământului* din 1908; despre biblioteca liceului din Beiuş da preţioase informaţii, cu menţiunea cărţilor mai rare, d. Corneliu Mezea în *Observatorul* (Beiuş) I, 1928, p. 107—109; iar despre cea a episcopiei unite din Oradea, dl. Dejeu în *Vestitorul* (Oradea) III (1928).

STUDII ITALIENE I. București, 1934. Director *Alexandru Marcu*. Ele conțin pe o linie mai documentară și mai științifică *Roma*, întemeiată de Ramiro Ortiz, cărui îi datorăm, în întâiul rând, renașterea atât de viguroasă a culturii italiene în România. Dl. P. P. Panaitescu scrie despre „Doi călători italieni necunoscuți în țările noastre”, Giovanni Battista de Burgo (sec. XVII) și Francesco Pizzagalli (sec. XVIII); dl. Al. Busuioceanu prezintă pe acvarelistul italian Preziosi, care a însoțit pe regele Carol la începutul domniei lui, prin țară, prinzând aspecte vii și pitorești ale vieții românești a vremii; d-na Anita Belciugățeanu scrie despre influența lui Petrarca asupra lui Leopardi. O mențiune deosebită merită studiul d-nei Mărioara Rarincescu despre „Duiiliu Zamfirescu și Italia”. Din scrisorile publicate în I vol. al *Studiilor și documentelor literare* ale dlui Torouțiu, sau în monografia dlui N. Petrașcu, apoi din bogata operă a autorului *Vieții la țară*, autoarea desprinde cea dintâi imagine autentică a clasicității geco-romane și a peisajului italian pe care ne-a dat-o un român. Dsa urmărește apoi influența adâncă a acestei imagini asupra formării acestui scriitor de nobilă rasă. Studiul d-sale este indispensabil pentru cunoașterea lui Duiiliu Zamfirescu. Din restul volumului amintim studiul dlui Al. Ciorănescu despre „Teatrul lui Metastasio în România”, în care se analizează câteva traduceri în manuscris dela sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX.

Ion Breazu

Insemnări

CÂTEVA note răzlețe de prin ziarele locale ne-au adus aminte că profesorul Iuliu Hațieganu a împlinit în primăvara aceasta cincizeci de ani. Pușin, pentru măsura personalității omului și în același timp, într'un fel, — să nu se supere autorii bunelor rânduri amintitoare — de prisos. Un omagiu adus acestei vârste, in-seamnă, de obicei, fixarea în gloria trecu-

tului și aproape o dispensă acordată pentru viitor. D. Iuliu Hațieganu înfrânge acest concept și pășește peste pragul anului cu fireasca simplitate a omului care continuă sușul, având în sânge porunca drumului ce are încă de străbătut.

Rar și profund reconfortant exemplul de calmă forță creatoare, îndreptățind optimista noastră credință în vigoarea tecundă a rasei acesteia de Români ardeleni din care sărbătoritul de azi s'a ridicat.

Dela casa preoțească binecuvântată în care s'a născut și până la catedra universitară căreia i-a dat întreaga strălucire a unui talent prestigios și a unei conștiințiozități fără pereche, nu e numai povestea unei cariere muncite, în vremi pătorege, cu inteligență și dărză stăruință, ci și a unei credințe neînfrante în destinul neamului. Ceeace d. Iuliu Hațieganu a făcut în slujba acestei credințe ca semănător de sugestii, ca animator și organizator, în cadrul Astei, prin crearea „Soimilor”, prin o mulțime de inițiative și jertfe (autorul lor retrăgându-se adesea, voit, în umbră), prin întreaga acea rodnică risipă de energie pe care acest temperament tânăr o iradiază, e un titlu de cinstire tot atât de meritat ca acela pe care colegii de facultate îl pot acorda omului de știință.

GÂND ROMÂNESC

LANURI, revista literară dela Me-diăș, care de doi ani ține aprinsă în orașul săsesc de pe Târnava Mare o făclie a spiritului românesc, a lansat în ultimul ei număr (Februarie-Martie) un apel pentru ridicarea unui bust lui Ilarie Chendi, criticul temut și iscusit care a văzut lumina zilei în satul Dârlos din apropiere. Nu de mult, și tot dintr'o inițiativă locală, același oraș a câștigat un bust al lui Axente Sever, vajnicul tribun dela 1848 născut și el într'o comună din Târnava Mare.

Inițiativele acestea, menite să sădească între zidurile reci ale orașului străin simboluri ale românismului ce se desvoltă atât de viguros în satele din jur, sunt pentru mănunchiul de tineri scriitori

grupați în jurul revistei Lanuri nu numai un titlu de mândrie, ci și un semn de recunoaștere.

În revista dela Mediaș am cetit nu odată gânduri îndrăznețe îndreptate spre viitor și versuri exprimând neliniștea vremii și căutarea de noi ritmuri, trăsături caracteristice pentru mișcarea literară din zilele noastre. Redactorii ei ne dovedesc însă că, aspirând spre noi idealuri, ei nu nesocotesc valorile trecutului. Dimpotrivă, caută să le înțeleagă și să pună în lumină sensul lor intim și permanent.

Înălțarea e mai sigură și mai durabilă, când se face pe pedestalul virtuților din trecut, cari nu se vlăguesc niciodată.

ÎN TENDINȚA ei de a-și alcătui un program statornic de activitate, gruparea „Gând Românesc” a organizat și la începutul anului acestuia un ciclu de conferințe, iar subiectele celor opt conferințe au fost alese și de astă dată de așa fel încât ele să lumineze diferite aspecte ale aceleiași probleme.

Clujul nu duce lipsa acestui fel de manifestare culturală. Dimpotrivă, într-o anumită perioadă a anului conferințele sunt atât de numeroase în orașul nostru încât cade aproape în fiecare zi câte una. În această supraproducție de prelegeri publice, cu subiectele cele mai variate și mai disparate, conferințele Gândului Românesc, convergente și întemeindu-se pe date pozitive, culese și expuse de oameni de specialitate, credem că îndeplinesc un rost dovedit. Ele sunt deopotrivă de departe de istorismul vechiu și devalorizat, prin năzuința de a îmbrățișa probleme desprinse din miezul vieții actuale, și de un anumit mesia-

nism la modă, care de obicei se pierde în efuziuni lirice sau în nebuloase considerații ce vor să fie metafizice.

Tema ciclului de conferințe din anul acesta a fost satul românesc din Ardeal, iar în desvoltarea lor s'au întrebuintat, cele mai adeseori, nu numai datele pe cari le poate pune la dispoziție știința societății, în diferitele ei ramuri și în stadiul ei actual de evoluție, ci și rezultatul unor observații proprii, recente, făcute mai cu seamă în cursul lunii August trecute, cu ocazia cercetării monografice dela Măguri.

Conferințele s'au desfășurat în felul următor: întâia (30 Ianuarie), a d-lui *Nicolae Buta*, a avut menirea de a fixa cadrul istoric al problemei, printr'o analiză a zestrei de valori etnice păstrate de veacuri de satul ardelean. A urmat apoi conferința d-lui *Valeriu Pușcariu* (6 Februarie) despre tipurile de sate din Ardeal din punct de vedere geografic și despre formarea lor; a d-lui *Petre Râmneanșu* (13 Februarie) despre demografia satelor ardeleni; a d-lui *Sever Pop* (20 Februarie) despre graiul satelor ardeleni, așa cum apare din cercetările făcute în vederea redactării Atlasului Lingvistic al României; a d-lui *Leo Daniello* (27 Februarie) despre sănătatea satului ardelean și gradul de penetrație a igienei în mediul rural; a d-lui *A. Gociman-Oituz* (6 Martie) despre locul ce-l are satul ardelean în economia forestieră a țării; a d-lui *Nicolae Mărgineanu* (13 Martie) despre psihologia satului ardelean și, în sfârșit, a d-lui *Ion Mușlea* (3 Aprilie) despre viața tradițională a satului ardelean, cu obiceiurile și tradițiile numeroase și bogate în semnificații.

Olimpiu Boitoș

AM PRIMIT LA REDACȚIE:

- C. Argintaru**, Vieața pietrelor. Poeme. Editura „Hyperion” Cluj, 1935.
Petre Pandrea, Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu. Ed. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II” București, 1935.
Petru Stati, Interpretări din lirica latină. Ed. „Cuget Moldovenesc” Bălți, 1935.
Gelu Georgescu, Puterea jurământului. Piesă. Oradea. Tip. Diecezană.
Heinrich Mann, Vânătoarea dragostei. Trad. de Camil Baltazar și Isaiia Răcăciuni. Ed. „Naționala-Ciornei”.
Ștefan Zweig, Simțuri rătăcite. Trad. de S. Paul. Ediția II. „Naționala-Ciornei”.
Grigorie Gh. Comșa, Cultura satelor noastre. Arad. 1935. Tip. Diecezană.
Mihail Chirnoagă, Carte de dragoste. Brașov, 1935. Ed. „Frize”.
Marcel Olinescu, Părerii de rău. Gravuri în lemn. Arad, 1935. Tip. „Concordia”.

REVISTE ȘI ZIARE:

- Satul și Școala* (Cluj) Februarie. — *Fruncea*, (Timișoara). — *Plaiuri Săcelene*, Martie. — *România dela Mare* (Constanța). — *Cruciada Românișmului* (București). — *Glas Românesc* (Odorheiu). — *Graiul Maramureșului* (Sighet). — *Unirea Poporului* (Blaj). — *Gazeta Ciucului* (Gheorgheni). — *Timpul* (Cernăuți). — *Săptămâna* (Buzău). — *Korunk*. (Cluj), Aprilie. — *Avântul* (Petroșani). — *Freamătul Literar* (Siret). — *L'Europe Centrale* (Praha). — *Soka Dreptății* (Orăștie). — *Hotarul* (Arad), Februarie-Martie. — *Adevărul Literar și Artistic* (București). — *Vremea* (București). — *Unirea* (Turnu Măgurele). — *Acțiunea Buzăului*. — *Lancea* (Deva). — *Gazeta Odorheului*. — *Frize* (Brașov) Aprilie. — *Știință și Progres* (Tg.-Mureș) Aprilie. — *Litere* (București) Martie—Aprilie. — *Gazeta Cărilor* (Ploești). — *Gândirea* (București) Aprilie. — *Viața Românească* (București). Februarie. — *Solia* (Orăștie). — *Scântaia* (Turnu Măgurele). — *Căminul Cultural* (București) Martie. — *Arhivele Basarabiei* (Chișinău) Ian.—Martie. — *Erdélyi Múzeum* (Cluj) 1935, nr. 1—3. — *Erdélyi Fiatalok* (Cluj) 1935, nr. 1. — *Blajul*, Martie. — *Tara Bârsei* (Brașov) Mai—Iunie. — *Atheneum* (Iași) Martie—Aprilie. — *Scântea* (Gherla) Febr.—Martie. — *Luminătorul* (București) 15 Aprilie. — *Pagini Literare* (Turda) 15 Aprilie. — *Carpații* (Cluj) 14 Aprilie. — *Libertatea* (București) 5 și 20 Aprilie. — *Gândul vremii* (Iași) 15 Aprilie.

CUPRINSUL:

- George Sofronie*, Stat național și revizionism sub regimul Societății Națiunilor.
Emil Giurgiuca, Rugăciune simplă de primăvară. — Incurtare pe un gât de vioară (versuri).
Sevastian Voicu, Un necunoscut (schită).
Ilarie Dobridor, Trădarea intelectualilor.
Șt. Bezdechi, Ad stellam (La steaua... de Eminescu). Traducere.
Yvonne Rossignon, Intâlnire. — Răsfrângere (versuri).
I. Neamtzu, Alma Mater (urmare).
Ernest Armeanca, Peregrinările baronului d'Haussez prin Banat și Transilvania în 1831.

CRONICI

- CRONICA LITERARĂ. *Horia Georgescu*, Dante în românește. (Pe marginea traducerii d-lui Alexandru Marcu).
CRONICA ISTORICĂ. *Coriolan Petranu*, Discuții asupra sintezei artei ardelenе.
CRONICA CULTURALĂ. *Sorin Munteanu*, Spre o nouă educație a tineretului.

MIȘCAREA CULTURALĂ

- CĂRȚI ȘI REVISTE: *Ion Mușlea*, Contribuțiuni la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania. — *Studii Italiene*, (Ion Breazu). — INSEMNĂRI: *Iuliu Hațieganu* (Gând Românesc). — Pentru bustul lui Il. Chendi. — Conferințele Gândului Românesc (Olimpiu Boitoș).